ŠIUOLAIKINIŲ DIDAKTIKŲ CENTRAS

OPEN SOCIETY INSTITUTE

KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO PRINCIPŲ INTEGRAVIMAS Į LIETUVOS BENDROJO UGDYMO SISTEMĄ

Tyrimo ataskaita

Tyrimo vykdytojas – Šiuolaikinių didaktikų centras

Tyrimą atliko:
prof. dr. Valdonė Indrašienė (Mykolo Romerio universitetas)
Violeta Suboč (Vilniaus pedagoginis universitetas)
Daiva Penkauskienė (Šiuolaikinių didaktikų centras)
Asta Matonytė (Šiuolaikinių didaktikų centras)

Tyrimą finansavo Atviros visuomenės instituto fondas (Zug)

Vilnius, 2010

TURINYS

Įžanga	3
1. Kritinio mąstymo ugdymo prielaidų svarbiausiuose švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose analizė	5
1.1. Tyrimo metodika	5
1.2. Tyrimo rezultatų analizė	5
2. Kritinio mąstymo ugdymo prielaidos ir galimybės šiuolaikinėje mokykloje: švietimo politikų požiūris	8
2.1. Tyrimo metodika	8
2.2. Tyrimo rezultatų analizė	9
3. Kritinio mąstymo ugdymo principų raiška pamokose	25
3.1. Tyrimo metodai ir paskirtis	25
3.2. Mokytojų požiūris į kritinio mąstymo ugdymo galimybes pamokoje	25
3.3. Mokinių požiūris į kritinio mąstymo ugdymo galimybes pamokoje	36
3.4. Mokytojų ir mokinių nuomonių palyginimas	46
Išvados	50
Priedai	52

ĮŽANGA

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosiose programose akcentuojama mokinių veikla, visos jos formos, mokytojo ir mokinio bendradarbiavimas, pabrėžiama, kad šiandieninė mokykla turi rinktis ir kurtis atitinkamus – mokinių aktyvią, savarankišką, konstruktyviai kritišką laikyseną skatinančius ugdymo būdus. Todėl pagrindinis šiuolaikinių mokytojų uždavinys – kuo geriau parengti mokinius gyventi XXI amžiaus demokratiniame pasaulyje, išmokyti mokytis ir kritiškai mąstyti.

Kritiškai mąstančiam žmogui informacijos suvokimas yra daugiau pradžia negu mokymosi pabaiga. Kritiškai mąstyti – tai priimti idėjas ir ieškoti jų prasmės, žiūrėti į jas šiek tiek skeptiškai, lyginti su priešingais požiūriais, kurti įtikinamas sistemas joms pagrįsti ir remtis šiomis struktūromis. Tai sudėtingas procesas, tai idėjų ir išteklių kūrybiškas panaudojimas bei sąvokų ir informacijos permąstymas ir performavimas. Šis procesas reikalauja aktyvaus bendravimo ir atsiranda įvairiais mokymosi lygiais. Dažniausiai kritinis mąstymas turi kryptingą tikslą, bet taip pat gali būti ir kūrybinis procesas, kurio siekiai nėra tokie aiškūs. Jeigu mokytojui svarbiausia yra išmokyti mokinius kritiškai mąstyti, tai to sistemingai reikia mokyti per visą mokymo praktiką.

Kritinio mąstymo ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje yra labai svarbus procesas, kuris dar nėra pakankamai ištyrinėtas. Reikia pažymėti, kad nėra plačiai tyrinėtos kritinio mąstymo ugdymo prielaidos ir galimybės šiuolaikinėje Lietuvos mokykloje, neparodytas kritinį mąstymą skatinančių metodų veiksmingumas, jų panaudojimo ypatumai.

T y r i m o o b j e k t a s – kritinio mąstymo ugdymo principai.

T y r i m o t i k s l a s – išanalizuoti kritinio mąstymo principų raišką švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose ir ištirti kritinį mąstymą skatinančių metodų panaudojimo ugdymo procese prielaidas.

T y r i m o u ž d a v i n i a i:

1. Atskleisti ekspertų – švietimo politikų – požiūrį į kritinio mąstymo dimensijas, reikšmingas ugdymo proceso organizavimui;
2. Išryškinti kritinio mąstymo ugdymo prielaidas švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose;
3. Empiriškai patikrinti kritinio mąstymo ugdymo metodų panaudojimo raišką bazinėse Kritinio mąstymo ugdymo programos mokyklose;
4. Palyginti mokytojų ir mokinių požiūrį į kritinio mąstymo ugdymo metodų panaudojimą ugdymo procese.

Tyrimo metodai:

Buvo taikoma kokybinio ir kiekybinio tyrimų metodų sinergijos metodologija:

1. Dokumentų analizė, apibendrinimas ir sintezė. Analizuota kritinio mąstymo sampratos ir prielaidų ugdymo procese raiška švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose
2. Nestruktūrizuotas interviu, siekiant išanalizuoti ekspertų (švietimo politiką formuojančių ir įgyvendinančių specialistų) požiūrį į kritinio mąstymo dimensijas, reikšmingas ugdymo proceso organizavimui.
3. Apklausa, siekiant empiriškai patikrinti kritinio mąstymo ugdymo prielaidų raiškos prielaidas ir galimybes mokymosi procese, realizuojant atnaujintas bendrąsias programas. Tyrimo metu apklausti mokytojai, dėstantys 10–12 klasėse. Anketinės apklausos būdu apklausti ir šių klasių mokiniai. Gauti duomenys atskleidė, ar mokytojai savo darbe sudaro galimybes ugdyti besimokančiųjų kritinį mąstymą. Mokinių apklausos duomenys parodė mokinių požiūrį į kritinio mąstymo ugdymą mokymo(–si) procese, jų mokymo(–si) proceso organizavimo poreikius.
4. Lyginamoji tyrimo duomenų analizė. Palygintas mokytojų ir mokinių požiūris į kritinio mąstymo ugdymo praktines prielaidas ugdymo procese.
5. Statistinių tyrimo duomenų analizė. Duomenys apdoroti SPSS programa. Tyrimo statistinių dydžių reikšmingumui patikrinti nustatyti santykinių (procentinių) dažnių 95 proc. pasikliautinieji intervalai.

Tyrimo imtis:

- 419 vidurinių mokyklų ir gimnazijų 10 – 11 klasių mokinių;
- 185 vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokytojai;
- 10 ekspertų (Švietimo ir mokslo ministerijos, Ugdymo plėtotės centro, LR Seimo švietimo komiteto atstovai, universiteto dėstytojai, dalyvavę kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant projekte).

1. KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO PRIELAIDŲ SVARBIAUSIUOSE ŠVIETIMĄ REGLAMENTUOJANČIUOSE DOKUMENTUOSE ANALIZĖ

1.1. Tyrimo metodika

T y r i m o p r o b l e m a: kritinis mąstymas yra vienas iš svarbiausių ir būtiniausių įgūdžių šiuolaikinėje visuomenėje. Kritinis mąstymas sudaro visas būtinas prielaidas suprasti, interpretuoti, atrasti ir suvokti visuomenės raidos problemas ir optimaliausiomis sąlygomis parengti efektyvų mechanizmą joms maksimaliai eliminuoti ar visiškai pašalinti. Tačiau dėl sociumo netobulumo, politinių peripetijų, nuolatinės vertybių kaitos ir nesibaigiančių reformų visose gyvenimo lygmenyse, kritinis mąstymas praranda objektyvias prielaidas tapti jauno žmogaus dispozicija. Todėl, siekiant išanalizuoti kritinio mąstymo ugdymo principų raišką, pirmiausiai būtina atskleisti kritinio mąstymo ugdymo prielaidas. Tuo tikslu analizuoti švietimą reglamentuojantys dokumentai.

T y r i m o o b j e k t a s – švietimą reglamentuojantys dokumentai.

T y r i m o t i k s l a s – ištirti teisines kritinio mastymo ugdymo prielaidas, analizuojant svarbiausius švietimą reglamentuojančius dokumentus.

T y r i m o o r g a n i z a v i m a s – švietimą reglamentuojančių dokumentų analizei panaudota kokybinių tyrimų atviro kodavimo programa „Kokybis“. Taikytos programos tikslas – išryškinti ir pateikti reikšminių žodžių (pvz. *kritinis mąstymas* ir t. t.) lokalizaciją ir artimąją aplinką analizuojamuose svarbiausiuose teisinėse, švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose. Po to atlikta gautų rezultatų interpretacija ir apibendrinimas.

T y r i m o m e t o d a i: dokumentų analizė, apibendrinimas ir sintezė.

1.2. Tyrimo rezultatų analizė

Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų įgyvendinimo priemonėse pažymima[1], kad siekiant užtikrinti švietimo plėtotės kokybę, švietimo turinys turi būti siejamas su asmens ir visuomenės gyvenimui būtinų vertybinių nuostatų, bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų suteikimu. Vienas iš pagrindinių strategijos įgyvendinimo priemonių – kryptingas kritinio mąstymo ir problemų sprendimo įgūdžių ugdymas ir siejamas su tuo gebėjimas mokytis. Tai reiškia, kad svarbiausia švietimo misija – parengti ir užtikrinti sėkmingą žmogaus adaptaciją atviroje ir demokratinėje visuomenėje nuolat kintančiomis sociokultūrinėmis sąlygomis.

[1] http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003–12.doc

Kritinio mąstymo ugdymo svarbą ir būtinumą pabrėžia ir kiti Lietuvos švietimą reglamentuojantys dokumentai. Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose[2] nurodoma, kad pagrindiniai ugdymo uždaviniai – ugdyti moksleivių gebėjimą kritiškai mąstyti ir spręsti problemas. Dokumente akcentuojama, kad viena iš pagrindinių ir sėkmę mokymosi procese užtikrinančių kompetencijų yra mokinių gebėjimas kritiškai mąstyti. Kritinio mąstymo ugdymas tampa kertiniu akmeniu efektyvinant ugdymo proceso organizavimą ir atsisakant reprodukcinio mokymo. Teigiama[3], kad mokymosi medžiaga moksleiviui darosi aktuali tik tada, jei jis moka ją kritiškai įvertinti.

Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose[4] pažymima, kad pagrindinis ugdymo tikslas ir laukiamas rezultatas – mokinys, kuris pasirengęs mokytis visą gyvenimą ir yra įgijęs būtinas kompetencijas, kritiškai mąstantis, siekiantis žinių, kūrybiškai ir logiškai jas taikantis problemoms spręsti.

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose XI–XII klasėms[5] pasakyta, kad ugdymas bendrojo lavinimo mokyklos XI–XII (gimnazijos III–IV) klasėse kreipiamas tokia linkme, kuri atveria galimybę kryptingai brandinti jaunuolio ar jaunuolės asmenybę, intensyviai plėtoti intelektines asmens galias, ypač kritinio mąstymo, problemų sprendimo, lavinti komunikacinius įgūdžius, puoselėti iniciatyvumą bei savarankiškumą.

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2007–2012 metų programoje[6], (EBPO) švietimo ekspertai pažymėjo, kad užtikrinant studijų kokybę, turi būti tobulintinos pedagogų rengimo sritys, ypatingą dėmesį skiriant kritinio mąstymo ugdymui.

Gimnazijos koncepcijoje[7] nurodomą, kad gimnazijos ugdymo turiniui bei organizuojamam ugdymo procesui ypač svarbi orientacija į probleminį mokymosi kontekstą, kritinio ir kūrybinio mąstymo ugdymą

2009–2011 metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosiuose ugdymo planuose, 75.4 punkte,[8] pažymėta, kad organizuojant ugdymo sričių dalykų mokymą, ypatingas dėmesys turi būti skirtas metodams, kurie skatintų konstruktyvų, kritinį ir kūrybinį mąstymą, atsakomybę už savo mokymąsi bei rezultatus.

[2] http://www.smm.lt/ugdymas/docs/Programos2003.pdf
[3] http://www.smm.lt/ugdymas/docs/Programos2003.pdf
[4] http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakymai/2008–08–26–ISAK–2433(2).doc
[5] http://www.pedagogika.lt/puslapis/bps/pratarme.doc
[6] http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ikimokyklinis/2007–09–19–1057.pdf
[7] http://www.smm.lt/ugdymas/docs/gimnz_koncep.htm
[8] http://www.smm.lt/ugdymas/docs/ugd_planai/2009–2011.pdf

Dalinės tyrimo išvados:

Svarbiausi Lietuvos švietimą reglamentuojantys dokumentai įgalina ir įpareigoja kurti ugdymo aplinką, orientuotą į praktinį žmogaus patirties formavimosi kontekstą, ugdymo procesą grįsti interpretaciniais metodais, kuriuos įmanoma įgyvendinti ir praktiškai pritaikyti mokymui, grindžiamam kritinio mąstymo ugdymu.

Kritinio mąstymo ugdymo svarba pabrėžiama šiuose dokumentuose: Valstybinėje švietimo strategijoje 2003–2012 m., Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose, Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose XI–XII klasėms; Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo plėtros 2007–2012 metų programoje, Gimnazijos koncepcijoje, 2009–2011 metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosiuose ugdymo planuose.

Dokumentuose išryškėja svarbiausia nuostata, kad kritinio mastymo ugdymas sudaro visas būtinas prielaidas parengti ir užtikrinti žmogaus sėkmingą adaptaciją atviroje ir demokratinėje visuomenėje, nuolat kintančiomis sociokultūrinėmis sąlygomis.

2. KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO PRIELAIDOS IR GALIMYBĖS ŠIUOLAIKINĖJE MOKYKLOJE: ŠVIETIMO POLITIKŲ POŽIŪRIS

2.1. Tyrimo metodika

Nagrinėjamą tyrimo problemą galima apibūdinti šiais klausimais: Kokius šiuolaikiniam asmeniui būtinus gebėjimus švietimo politiką formuojantys specialistai laiko svarbiausiais? Kaip yra vertinamos mokyklos galimybės ugdyti šiuos gebėjimus? Kokias priemones ir būdus ekspertai laiko esminiais, siekiant ugdyti būtinus mokinių gebėjimus? Kokią reikšmę skiria kritinio mąstymo gebėjimams? Kaip vertina mokytojų gebėjimus taikyti metodus, skatinančius kritinį mąstymą?

Tyrimo objektas – kritinio mąstymo dimensijos.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti ekspertų požiūrį į kritinio mąstymo dimensijas, reikšmingas ugdymo proceso organizavimui.

Tyrimo uždaviniai:

- nustatyti ekspertų požiūrį į šiuolaikinės mokyklos galimybes ugdyti būtiniausius asmens gyvenimui gebėjimus;
- išsiaiškinti ekspertų – švietimo politiką formuojančių ir įgyvendinančių specialistų – nuostatas į kritinio mąstymo ugdymo galimybes.

Tyrimo metodai: nestruktūruotas interviu (žr. priedą Nr. 1), kokybinės turinio (kontentinės) analizės metodas, taikytas surinktų kokybinių duomenų analizei.

Tyrimo organizavimas: tyrimas pagrįstas kokybinio tyrimo socialiniuose moksluose metodologine paradigma, pagrindiniu tyrimo metodu pasirenkant nestruktūruotą interviu. Susitikimų su ekspertais metu gauta informacija buvo įrašoma į diktofoną, vėliau perrašoma popieriuje. Po to atlikta interviu tekstų turinio analizė – išskirti semantiniai, prasminiai kategorijų bei subkategorijų vienetai, kurie buvo suskaičiuoti, reitinguoti ir interpretuoti.

Tyrimo imtis: apklausta 10 ekspertų. Ekspertais pasirinkti LR Švietimo ir mokslo ministerijos, Ugdymo plėtotės centro, LR Seimo švietimo komiteto atstovai (švietimo politikai, tiesiogiai atsakingi už ugdymo turinio įgyvendinimą) ir universiteto dėstytojai, rengiantys pedagogus ir dalyvavę „Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant“ projekte. Tyrimas atliktas 2010 m. kovo–gegužės mėn.

2.2. Tyrimo rezultatų analizė

Ekspertai buvo paprašyti įvardyti kiekvienam, siekiančiam sėkmės asmeniniame ir profesiniame gyvenime, asmeniui būtinus gebėjimus. Visi respondentai kaip vieną svarbiausių gebėjimų kiekvienam asmeniui įvardijo kritinio mąstymo gebėjimus. Pasak vieno eksperto, kritinio mąstymo gebėjimai yra labai svarbūs kiekvieno asmens gyvenime, *nes būtina gebėti greitai įžvelgti esminius dalykus* (4K). Kito eksperto teigimu, visus gebėjimus būtinus kiekvienam *persmelkia kritinio mąstymo gebėjimai* (1E.).

Kaip vieną iš svarbiausių šiuolaikinio asmens mokėjimų ekspertai nurodo mokėjimą adekvačiai vertinti situaciją ir sugebėjimą priimti būtinus sprendimus. Kalbant apie gebėjimus, būtinus kiekvieno asmens gyvenime, ekspertai pažymi, kad vieni iš svarbiausių – *sprendimo paieškos ir priėmimo, remiantis informacijos atranka, analize ir apibendrinimu*, gebėjimai (10Ž, 9A, 6N).

Vienas iš ekspertų pastebi, kad *sėkmės asmeniniame gyvenime trokšta kiekvienas ir siekia kiekvienas, nepriklausomai nuo to, kokių gebėjimų jis turi. Bet tam, kad jis jaustų sėkmę, iš esmės yra svarbiausia kritinis ir kūrybinis mąstymas* (6N).

Ekspertai išskiria ir daugiau kritinio mąstymo gebėjimų požymių: *suprasti savo situaciją, sėkmės veiksnius ir kaitos procesus, įvertinti visas aplinkybes ir numatyti pasekmes ir galimus sprendimo būdus* (8R). Interviu metu vienas respondentas pažymėjo, kad sėkmė asmeniniame ir profesiniame gyvenime yra kiekvieno asmens lūkestis, bet kaip kiekvienas pasinaudos tuo įvertinimu, priklauso nuo to, kaip kūrybiškai mąstys, *nes gebėjimas kurti savo idėjas, jas pristatyti ir įgyvendinti, turi įtakos gyvenimo sėkmei – teik profesinei, tiek asmeninei* (6N).

Kalbant apie kritinio mąstymo gebėjimus, pabrėžiama asmens kūrybiškumo svarba: *lanksčiai, sklandžiai, originaliai mąstyti ir veikti, greitai keistis, priimti iššūkius, sudaryti galimybes turėti platesnį kontekstą sprendimams priimti.*

Svarbūs kiekvieno asmeniniame ir profesiniame gyvenime, pasak ekspertų, yra komunikaciniai gebėjimai. Šių gebėjimų svarbą pagrindžia tokie interviu teiginiai: būtiniausi gebėjimai – mokėjimo bendrauti, informacinių komunikacinių technologijų taikymo, technologiniai ir ypač aukštesnieji gebėjimai; svarbiausias profesinis gebėjimas yra komunikavimas, nes bendravimas yra žmonių asmeninių ir profesinių santykių pagrindas.

Ekspertų manymu, kiekvienam asmeniui, siekiančiam sėkmės asmeniniame ir profesiniame gyvenime, taip pat būtini bendradarbiavimo, savęs pažinimo, mokymo mokytis gebėjimai. Išvardyti gebėjimai ir kompetencijos gali padėti *sėkmingiau kurti pilnavertį asmeninį gyvenimą, susirasti darbą ir jame sėkmingai dirbti, jaustis reikalingam*

bendruomenėje. Jie reikalingi kiekvienam asmeniui tam, kad jis galėtų būti sėkmingas savo asmeniniame ir visuomeniniame gyvenime – būti naudingas sau, savo šeimai, visuomenei, valstybei, įgalina asmenį siekti jam tinkamo išsilavinimo, profesinės kvalifikacijos ir sėkmingos integracijos darbo rinkoje.

Ekspertų buvo teiraujamasi, kaip jie vertina mokyklos galimybes ugdyti įvardytus gebėjimus. Didžioji dauguma teigia, kad mokykla tokias galimybes turi iš dalies (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Mokyklos galimybės ugdyti svarbiausius mokiniams gebėjimus

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Neturi galimybių	Orientacija į dalyką	<perdėm orientuota į dalykų mokymą ir per mažai į mokinį ir ugdymo turinio pritaikymą mokinių poreikiams>1E.
	Negatyvi praktika	<dauguma mano pažįstamų mokyklų sudaro labai minimalias tokias galimybes arba jokių> (4K). <kiek žinau, nepavyksta mokyklai> (8R). <nei mokytojai, nei administratoriai, nei kiti mokyklos bendruomenės nariai tokiam ugdymui neparengti> (3L).
Galimybės yra iš dalies	Mokytojo vaidmuo	<deklaruojame svarbiausiuose dokumentuose, bet kiek tai yra realizuojama mokykloje, priklauso nuo mokytojo>, <turėjome prieš gerą dešimtmetį pirmąsias kūrybinio rašymo knygas ir dabar yra vėlgi „kūrybinis mąstymas“; žodis yra madingas, o kiek ši kryptis duos proveržį mokykloje, tai parodys ateitis> (6N). <teorinės galimybės yra (dokumentai, programos ir pan.), bet realios galimybės priklauso nuo konkrečios mokyklos ir joje dirbančių mokytojų pasirengimo ir požiūrio> (9A). <trūksta tų pačių gebėjimų pedagogams> (8R). <realios galimybės priklauso nuo konkrečios mokyklos ir joje dirbančių mokytojų pasirengimo ir požiūrio>, <yra mokytojų, kurie intuityviai arba remdamiesi kvalifikacijos tobulinimo metu įgytomis kompetencijomis, nemažai dėmesio kreipia mokinių bendrųjų gebėjimų ir kompetencijų ugdymui> (1E).
	Mokyklos bendruomenės vaidmuo	<įtraukiant mokinį į savivaldą, suteikiant galimybę spręsti klausimus klasės lygmenyje, mokykloje, pačiam teikti pasiūlymus, imtis iniciatyvos, rengti projektus, suteikiama galimybė atskleisti savo kūrybiškumą per kitus dalykus, nes mokykloje jis pirmiausia ugdomas kaip asmenybė ir platesniame kontekste jam yra galimybės save išbandyti ir augti kaip žmogui> (7L). <galimybių yra, o ar yra mokyklos gebėjimų tuos gebėjimus ugdyti – jau kitas klausimas> (5R).
	Vadovo vaidmuo	<vadų gilesnis supratimas ir nuostata, kad bendruosius gebėjimus (kompetencijas) būtina ir galima ugdyti, kad neužtenka išmokyti dalyko pagrindų ar „suteikti būtinų žinių“, kad vaiką reikia ruošti gyvenimui besikeičiančiame pasaulyje, o ne ruošti egzaminui> (2V).
Turi galimybes	Patirtis	<lietuvių kalbos mokytojai iš esmės tą kritinio mąstymo ugdymo praktiką turi, nes to reikalaujama: ir analizuoti tekstą, ir daryti apibendrinančias išvadas, ir per brandos egzaminą, ir per pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimą> (6N). <yra labai didelės, nes mokykla pirmiausia yra socializacijos vieta> (7L).

Pagrindiniai faktoriai, lemiantys sėkmingą svarbiausių kiekvienam asmeniui gebėjimų ugdymą, yra mokytojas, mokyklos vadovas ir visa bendruomenė. Nuo to, kokį vaidmenį prisiims kiekvienas iš jų ir kokių tikslų sieks ugdymo procese, priklausys mokyklos galimybės ugdyti svarbiausius kiekvienam asmeniui gebėjimus.

Pasak ekspertų, svarbiausių gebėjimų ugdymo svarbą *deklaruojame svarbiausiuose dokumentuose, bet kiek tai yra realizuojama mokykloje, priklauso nuo mokytojo* (6N). Mokytojo vaidmeniui ir funkcijoms skiriama išskirtinė svarba. Ekspertai pažymi, kad *realios galimybės priklauso nuo konkrečios mokyklos ir joje dirbančių mokytojų pasirengimo ir požiūrio* (1E).

Mokyklos galimybės ugdyti mokiniams būtinus gebėjimus priklauso nuo mokyklos vadovo, kurio *gilesnis supratimas ir nuostata, kad bendruosius gebėjimus (kompetencijas) būtina ir galima ugdyti* (2V). Ekspertas tai įvardija kaip sėkmės prielaidą kritinio mąstymo ugdymui. Sėkmingas mokinio gebėjimų ugdymas galimas tik tada, kai bus įtrauktas pats mokinys: *suteikiant galimybę spręsti klausimus klasės lygmenyje, mokykloje, pačiam teikti pasiūlymus, imtis iniciatyvos, rengti projektus, suteikiant galimybę atskleisti savo kūrybiškumą* (7L).

Ekspertai, manantys, kad mokykla tikrai turi galimybes ugdyti šiuolaikiniam žmogui būtinus gebėjimus, pažymi, kad *mokykla pirmiausia yra socializacijos vieta* (7L), todėl galimybės yra labai didelės.

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad mokyklos galimybes ugdyti kiekvienam asmeniui būtinus gebėjimus sunkina tai, kad mokykla yra *perdėm orientuota į dalykų mokymą ir per mažai į mokinį ir ugdymo turinio pritaikymą mokinių poreikiams* (1E). Kiti ekspertai galimybes ugdyti būtinus gebėjimus vertina neigiamai, remdamiesi savo turima patirtimi arba žinojimu.

Ekspertams pateiktas klausimas: kokiomis priemonėmis ir kokiu būdu mokykla turėtų ugdyti Jūsų įvardytus gebėjimus? Apibendrinus tyrimo duomenis, išskiriamos šios pagrindinės priemonės ir būdai, įgalinantys ugdyti šiuolaikiniam asmeniui būtinus gebėjimus: aktyvus mokinių dalyvavimas, tyrinėjimus ir praktines veiklas skatinančių mokymo ir mokymosi metodų panaudojimas, pagalba mokytojui ir mokytojų kvalifikacijos tobulinimas, viso ugdymo proceso orientavimas į norimų gebėjimų ugdymą, politiniai sprendimai, mokymo priemonių kaita ir pagalba mokiniui.

Taigi, svarbiausia priemonė, ugdanti mokinių gebėjimus, yra mokymosi proceso organizavimas, orientuojantis į gebėjimų ugdymą ir mokytojų kompetencijų tokį mokymą organizuoti, plėtojimas.

Ekspertai kaip svarbiausią priemonę nurodė į aktyvų mokinio dalyvavimą ugdymo procese orientuotų metodų naudojimą (žr. 2 lentelę). Ekspertų teigimu, *aktyvūs mokymosi metodai, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis porose* (3L), galimybė atlikti *projektinius darbus, tiriamuosius darbus* (6N) sudarys sąlygas ugdyti svarbiausius šiuolaikiniam asmeniui gebėjimus.

Su mokymosi metodų naudojimu susijusi ir kita ne mažiau svarbi priemonė – mokytojų kvalifikacijos tobulinimas. Ekspertų teigimu, mokyklas būtina *paskatinti ir joms padėti, kuriant ir pritaikant ugdymo turinį individualiems mokinių poreikiams* (6N), *gebėjimai turi būti ugdomi – tiek vaikų, tiek mokytojų* (5R). Kvalifikacijos tobulinimą reikia organizuoti, siekiant padėti mokytojams *išmokti reflektuoti ir tyrinėti savo darbą ir atsakingai jį tobulinti, realiai, o ne fasadiškai bendradarbiauti tarpusavyje ir su mokiniais, tėvais* (1E.).

2 lentelė. Priemonės ir būdai ugdyti svarbiausius mokiniams gebėjimus

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Mokymo organizavimas	Mokymo priemonių kaita	<reikalingos mokymo priemonės: jeigu gamtos mokslai, tai gamtos mokslų, kad ne iš vadovėlių gamtą mokytųsi, o jeigu literatūrą, tai ne apie literatūrą mokytųsi, o pačią literatūrą> (5R). <organizuoti formalias mokymosi priemonės> (7L).
	Mokymosi metodų kaita	<aktyvūs mokymosi metodai, mokymasis bendradarbiaujant, mokymasis porose> (3L). <mokymasis įsivertinti savo veiklą, reflektuoti savo veiklą ir keisti> (5R). <darbo metodams, tik – šiuolaikiški, tik aktyvūs – išlaisvinantiems ir ugdantiems atsakomybę> (2V). <taikyti aktyvius, kritinį mąstymą skatinančius metodus> (10Ž). <projektinius darbus, tiriamuosius darbus> (9A). <galimybės mokiniui pačiam rinktis iš įvairių šaltinių, formuluodami temas aktualiai ir taip problemiškai>, <daugybė galimybių kurti> (6N).
	Integracija	<integruotas į ugdymo procesą: pamokoje užduotyse, popamokinėje veikloje> (9A). <tikslingai, kryptingai, per visą ugdymo procesą, ir taip pat per neformalų ugdymą> (2V). <popamokinis gyvenimas, neformalus ugdymas ir mokinio gyvenimas mokykloje, kiek pats mokinys turi galimybių prisidėti> (7L).
	Pagalba mokiniui	<pačią mokiniui pagalbą, kuriant mokymo procesą>, <socialinio pedagogo veikla, profesinio orientavimo centrai, patarėjai, klasės auklėtojas ar netgi visa mokyklos administracija> (7L).
Mokytojo veiklos tobulinimas	Mokytojų kompetencijos	<keisti didžiąją dalį pedagogų> (4K). <kviečiantis konsultantus> (3L). <mokykloms padėti kuriant ir pritaikant ugdymo turinį individualiems mokinių poreikiams>, <nelabai žino, kaip kurti mokymąsi skatinančią aplinką ir kultūrą mokykloje>, <taikyti naujas mokytojų kvalifikacijos tobulinimo formas>, <išmokti reflektuoti ir tyrinėti savo darbą ir atsakingai jį tobulinti, realiai, o ne fasadiškai bendradarbiauti tarpusavyje ir su mokiniais, tėvais> (1E). <gebėjimai turi būti ugdomi – tiek vaikų, tiek mokytojų> (5R)

		<gebėjimai ir jų ugdymo metodika nėra pedagogų rengimo dalis, pedagogai tam nepasiruošę> (8R).
Švietimo politikų sprendimas	Politinis susitarimas	<politiniai susitarimai dėl mokyklos kaitos, orientuojantis į mokinių gebėjimų ir kompetencijų ugdymą> (1E).

Norėta išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie tai, su kokiomis problemomis susiduria mokykla, siekdama ugdyti gyvenimui ir profesinei veiklai būtinus gebėjimus (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Problemos, su kuriomis susiduria mokykla ugdydama mokinių gebėjimus

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Teisinis reguliavimas	Finansasvimas	<neaiškus tokios veiklos apmokėjimas, nėra tikro etatinio apmokėjimo> (8R). <stinga materialinių resursų nusipirkti brangias laboratorijas, įsiengti jas> (5R).
	Reglamenta–vimas	<nesukonkretinami šių veiklų tikslai>, <tikslas yra formaliai įrašytas strategijoje, bet to nėra matoma praktiškai>, <sureikšminamos žinios ir formalieji mokinių pasiekimai> (7L). <gebėjimai per mažai akcentuoti bendrosiose programose> (8R). <griežtas mokyklos ir mokytojų veiklos reglamentavimas> (2V). <neturi sisteminio palaikymo iš steigėjų ir valstybės pusės> (1E).
Mokytojo veikla	Mokytojo kompetencijos	<mokytojų kompetencijos ir požiūris, kuris dažnai yra orientuotas tik į dalyko žinių perteikimą>, <kūrybiškas mokytojas augina ir ugdo kūrybiškus vaikus> (9A). <svarbesni yra mokytojų kompetencijos dalykai>, <neišmano konstruktyvaus ugdymo, neišmano konstruktyviosios filosofijos, kaip pritaikyti ją praktikoje ir tokiu atveju, stengiamasi remtis į nusipirktus vadovėlius> (5R). <nesupranta, ką tie gebėjimai reiškia, koks jų turinys ir siekiami rezultatai> (3L). <didžiausią įtaką daro mokytojo gebėjimas ugdyti gebėjimus> (6N). <nelankstumas, nenoras išbandyti aktyviuosius mokymo metodus ir orientacija į mokinių žinių kiekybę> (10Ž). <trūksta ir platesnio akiračio mokytojų – ryškių asmenybių, laisvų ir kūrybingų žmonių> (2V).
	Mokytojo patirtis	<atėję iš tos sovietinės mokyklos ir tai, kaip jie mokomi buvo, tai ta tradicija labai yra gyva ir šiandien>, <tradicija yra perduotas tas teisingas atsakymas ir to atsakymo modelis, kurio tikimasi>, <ne sąveikos paradigma remiantis yra mokomi mūsų vaikai dabar> (6N). <tradicijos ir inercija visuose švietimo lygmenyse>, <daug mokęsi įvairiuose kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, tačiau jiems sunku pasiryžti keisti savo veiklos praktiką> (1E). <vadovėlį naudotų kaip šaltinį, o ne kaip pagrindinį mokymosi objektą>, <nesiremia internetu, naujom informacinėm, komunikacinėm priemonėm ir technologijom, gal dėlto, kad ir patys yra silpnesni šioje srityje> (5R). <orientacija į standartizuotą vertinimą>, <senoviškai suprantamas vertinimas (orientuotas į teisingą atsakymą ir traktuojamas kaip atlygis)> (2V) <nėra tradicijos, patirties> (8R)

	Mokytojo savijauta	<per ilgai dirbo išsekinantį pedagogo darbą>, <nuolat jautėsi nesaugiai>, <patyrė daug chaotizuojančio organizavimo ir administravimo> (4K). <baimė prarasti pozicijas> (10Ž). <rodo jų nestiprumą, nesaugumą>, <nugalėti psichologinę vyraujančią terpę nėra lengva> (5R).
	Mokytojų rengimas	<po universiteto suolo paleidžiami į gyvenimą be šiuolaikinės didaktikos ir edukologijos, praktikų, mokinių įdarbinimo, mokinio kaip besimokančiojo pažinimo>, <kurie jau seniau baigę, tai vėl trūksta kvalifikacijos kursų> (5R).

Viena iš svarbiausių problemų – netinkamai organizuojama mokytojo veikla. Kita išryškėjusi problema – teisinio reguliavimo stoka. Išskirtoji kategorija – mokytojų veikla – apima keletą komponentų: mokytojo turimas kompetencijas, jo patirtį ir savijautą, perimtas arba „išmoktas“ mokymo organizavimo tradicijas, mokytojo parengimą ugdyti mokinių gebėjimus.

Dažniausiai ekspertai kaip pagrindinę problemą išskyrė mokytojų kompetencijas ir požiūrį, *kuris dažnai yra orientuotas tik į dalyko žinių perteikimą* (9A). Mokytojo kompetencijų svarba grindžiama prielaida, kad didžiausią įtaką daro mokytojas, nors žinome, kad vaikai vieni iš kitų mokosi daugiau ir sėkmė yra netgi didesnė negu iš mokytojų. Pažymima, kad nors ir *stinga materialinių resursų nusipirkti brangias laboratorijas, įsirengti jas, tačiau netgi jei tų resursų būtų, svarbesni už juos, manyčiau, yra mokytojų kompetencijos dalykai* (5R). Kompetencijos ugdyti mokinių gebėjimus stoką, ekspertai aiškina ir pačių gebėjimų supratimu. Mokytojai neretai į gebėjimų pavadinimus žvelgia formaliai, *nesupranta, ką tie gebėjimai reiškia, koks jų turinys ir siekiami rezultatai* (3L).

Tai, kad mokytojai stokoja kompetencijos ugdyti šiuolaikiniam asmeniui būtinus gebėjimus iš dalies lemia ir į tai nefokusuotas mokytojų rengimas. Teigiama, kad baigę universitetą, mokytojai *paleidžiami į gyvenimą be šiuolaikinės didaktikos ir edukologijos, praktikų, mokinių „įdarbinimo“, mokinio kaip besimokančiojo pažinimo* (5R).

Esminė problema, ekspertų teigimu, *su kuria susiduriame tai yra paveldas mūsų mokyklos.* Perimtos mokymo tradicijos lemia mokytojų nemokėjimą organizuoti ugdymo procesą, orientuojant jį į mokinių gebėjimų ugdymą. Teigiama, kad mokytojai dažniausiai yra *atėję iš tos sovietinės mokyklos ir tai, kaip jie mokomi buvo, tai ta tradicija labai yra gyva ir šiandien.* Tai yra, mokyklose egzistuoja „teisingo“ atsakymo tradicija, *perduotas tas teisingas atsakymas ir to atsakymo modelis, kurio tikimasi* (6N). Pasak ekspertų, didžiausia problema – *tradicijos ir inercija visuose švietimo lygmenyse, taip pat ir mokykloje.* Pažymima, kad mokytojai yra daug *mokęsi įvairiuose projektuose ir kituose kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, tačiau jiems sunku pasiryžti keisti savo veiklos praktiką* (1E).

Išskirtinas ir dar vienas ekspertų pastebėjimas, kad senoviškai suprantamas vertinimas *(orientuotas į teisingą atsakymą ir traktuojamas kaip atlygis) iškreipia į asmens bendrųjų kompetencijų ugdymą fokusuotą darbą* (2V). Toks supratimas trukdo mokytojams suvokti kaitos esmę ir keisti savo mąstymą bei darbo stilių.

Mokytojo veikla, jos orientacija į mokinių gebėjimų ugdymą, ekspertų teigimu, priklauso ir nuo mokytojo savijautos. Ekspertai teigia, kad *mokytojai per ilgai dirbo išsekinantį pedagogo darbą ir didžiąją dalį savo karjeros nuolat jautėsi nesaugiai, patyrė daug chaotizuojančio organizavimo ir administravimo* (4K). Mokytojai nesiima iniciatyvos diegti inovacijas į ugdymo procesą, dėl to egzistuoja *baimė prarasti pozicijas, būti išsišokėliu ir pan.* (10Ž). Tokia mokytojo būsena ir savijauta lemia mokytojų nenorą keistis, nes *nugalėti psichologinę vyraujančią terpę nėra lengva* (5R).

Be mokytojo veiklos, orientuotos į gebėjimų ugdymą, problemos, ekspertai įvardijo ir teisinio reguliavimo stoką finansavimo ir reglamentavimo aspektais. Teigiama, kad mokyklos *tobulinimas orientuojantis į mokinių gebėjimų ir kompetencijų ugdymą neturi sisteminio palaikymo iš steigėjų (savivaldybės) ir valstybės pusės, mokykla dažniau gauna padrikus, prieštaringus nurodymus, prieštaringus mokymus, negu aiškius susitarimus dėl tikslų ir dėl realios decentralizacijos* (1E), *gebėjimai per mažai akcentuoti bendrosiose programose* (8R).

Mokyklos tikslai dažnai deklaratyvūs: yra *formaliai įrašyti strategijoje, bet to nėra matoma praktiškai* (7L). Mokyklos strategija kuriama neįtraukiant mokyklos bendruomenės, *trūksta bendradarbiavimo, tarimosi ir visos bendruomenės sutelktumo šitiems tikslams pasiekti* (7L). Todėl mokytojo veikla neatitinka mokyklos strategijos tikslų ir šiuolaikinio ugdymo reikalavimų.

Kaip svarbią problemą su kuria susiduria mokykla, siekdama ugdyti gyvenimui ir profesinei veiklai būtinus gebėjimus, ekspertai įvardijo finansavimo stoką. Stinga *materialinių resursų nusipirkti brangias laboratorijas, įsirengti jas* (5R), be to, *nėra tikro etatinio apmokėjimo* (8R). Tai nesudaro prielaidų mokytojams keistis ir keisti savo veiklą.

Taigi, problemos su kuriomis susiduria mokykla, siekdama ugdyti būtinus kiekvienam asmeniui gebėjimus, yra susiję pirmiausiai su mokytoju ir jo darbu mokykloje. Tam, kad mokytojas būtų įsipareigojęs orientuotis į gebėjimų, o ne žinių ugdymą, svarbi prielaida – teisinis sureguliavimas.

Domėtasi, kokį dėmesį ir kaip konkrečiai ekspertai skiria šiuolaikiniam asmeniui būtinų gebėjimų ugdymui (žr. 4 lentelę). Ekspertų požiūrio analizė rodo, kad dalis respondentų nelaiko savęs švietimo politikais: *nesu nei tiesiogiai atsakingas už ugdymo turinį, nei švietimo politikas tikrąja to žodžio prasme* (8R) ir stengiasi atsakomybę už mokinių

gebėjimų ugdymą deleguoti konkretiems specialistams: čia yra *XXXX žmonės atsakingi už ugdymo turinį, galėtų atsakyti XXXX skyrius* (5R).

Išskirtinos trys svarbiausios sritys, kuriose pasireiškia ekspertų veikla, susijusi su gebėjimų, būtinų šiuolaikiniam asmeniui ugdymu. Pagrindinė sritis – švietimo politikos formavimas: dalyvavimas rengiant dokumentus ir planuojant skyrių veiklą. Ekspertai dalyvauja įvairių dokumentų kūrime: *Pradinio ugdymo sampratoje, Pradinio ugdymo bendrojoje programoje, Pradinio ugdymo plane, Pradinio ugdymo metodinėse rekomendacijose ir kt.* (2V), *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų (2008) atnaujinime* (1E).

Gebėjimų ugdymą švietimo politikai „užkoduoja“ egzaminų reikalavimuose, *žinodami, kad mokykloje mokoma tai, kas yra tikrinama, pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinime, paliekame teksto suvokimo dalį, kurioje prašoma jį ir analizuoti ir argumentuotai vertint.* Pasak ekspertės, *tai duoda kryptį kritinio mąstymo stiprinimui per lituanistikos dalykus mokykloje* (6N).

4 lentelė. Švietimo politikų dėmesys gebėjimų ugdymui

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Politikos formavimas	Asmeninės atsakomybės neigimas	<nesu nei tiesiogiai atsakingas už ugdymo turinį, nei švietimo politikas tikrąja to žodžio prasme> (8R). <nesu politikas>, <nesu atsakingas už ugdymo turinį> (4K). <nesu atsakinga, tai negaliu atsakyti iki galo šito klausimo>, <čia yra XXXX žmonės atsakingi už ugdymo turinį>, <galėtų atsakyti XXXX skyrius> (5R).
	Prioritetinis išskirimas veikloje	<rengiant mūsų skyriaus strateginius planus, prioritetas į tai, kad mokinys mokymosi centre> <plačiąja prasme į tą besimokantįjį žiūrint, planuojamos tam tikros priemonės, susietos su šitų gebėjimų ugdymu> (5R). <didesnį dėmesį skiriam ne atskiriems klausimams, o stiprinant mokyklą kaip organizaciją> (7L). <centro pastangos yra didelės, tačiau nacionaliniu mastu, tai yra labai menki dalykai paėmus> (5R).
	Dokumentų rengimas	<esu prisidėjusi prie: Pradinio ugdymo sampratos, Pradinio ugdymo bendrosios programos, Pradinio ugdymo plano, Pradinio ugdymo metodinių rekomendacijų ir kt. kūrimo> (2V). <pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinime, paliekame teksto suvokimo dalį, kurioje prašoma jį ir analizuoti ir argumentuotai vertinti>, <brandos egzamino užduotis – samprotavimo rašinys>, <duoda kryptį kritinio mąstymo stiprinimui per lituanistikos dalykus mokykloje> (6N). <vadovavau Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrųjų programų (2008) atnaujinimui> (1E).
Mokslinė veikla	Tyrimai	<planuojama atlikti analizę, tiriant mokytojo pasiruošimą dirbti ir gali būti numatomas kokybinis tyrimas, kas pasikeitė konkretaus dalyko mokytojo pasirengimo lygmenyje ir kaip pačios mokyklos pasiruošusios įsivertinti savo gebėjimų ugdymą> (7L).
	Publikavimas	<rašau straipsnius, kitas publikacijas, vadovėlius> (3L). <rašęs savo straipsniuose> (8R).

Kūrybinė – pedagoginė veikla	Projektinė veikla	<inicijavome kūrybinio rašymo pirmos nacionalinės knygos parengimą>, <galimybė duoti įrankį mokytojui, yra daug vertingesnė už bet kokias deklaracijas>, <rengiamos kūrybinio rašymo knygos, sąsiuviniai vaikams> (6N). <turėjęs neformalaus bendravimo projektų> (8R). <esu nacionalinio projekto XXXX vadovė>, <buvau Europos Komisijos švietimo ir kultūros direktorato B darbo grupės, sudarytos susitarimams dėl ES esminių kompetencijų, narė> (1E). <inicijuojant konkrečius projektus ugdymo programų tęstinumui>, <projektai 5–8 klasėms> (7L).
	Kitų mokymas	<paskaitas ir pratybas stengiuosi organizuoti pagal KMU schemą, taikau įvairesnius mokymo metodus, nevengiu eksperimentuoti, skatinu studentų aktyvumą> (10Ž). <integruoju į būsimų pedagogų rengimą> (9A). <skaitau paskaitas studentams ir mokytojams> (3L). <mokau strateginio sisteminio mąstymo ir elgsenos> (8R). <rengiamos konsultacijos, skiriamas dėmesys kvalifikacijų kėlimui> (7L). <stengiuosi visais įmanomais atvejais atkreipti švietimo vadų dėmesį, kad mokykla turėtų ne tik suteikti žinių, bet – pagal savo galimybes – ir padėti bręsti asmenybei> (2V).

Mokinių gebėjimų ugdymo problemai ekspertai skiria dėmesį mokydami kitus ir inicijuodami arba dalyvaudami projektinėje veikloje. Skaitomos paskaitos, organizuojami seminarai mokytojams. Paskaitų ir seminarų metu ekspertai taiko metodus, orientuotus į gebėjimų ugdymą: *įvairesnius mokymo metodus, nevengiu eksperimentuoti, skatinu studentų aktyvumą* (10Ž), moko strateginio sisteminio mąstymo ir elgsenos (8R).

Ekspertai rengia publikacijas, inicijuoja mokslinius tyrimus: *planuojama atlikti analizę, tiriant mokytojo pasiruošimą dirbti ir gali būti numatomas kokybinis tyrimas, kas pasikeitė konkretaus dalyko mokytojo pasirengimo lygmenyje ir kaip pačios mokyklos pasiruošusios įsivertinti savo gebėjimų ugdymą* (7L).

Analizuota, kaip ekspertai vertina dabartinių vadovėlių ir kitų mokymo priemonių pritaikymą gebėjimų ugdymui (žr. 5 lentelę). Išryškėjo ekspertų nuostata, kad šiuolaikinėje pamokoje vadovėlis nėra pagrindinis informacijos šaltinis, *nėra pagrindinė mokymosi priemonė* (5R). Gerai gebėjimų ir kompetencijų ugdymą išmanantis ir savo darbe taikantis šiuolaikinius metodus mokytojas turi dirbti *nebūtinai su vadovėliu, taip pat su dokumentais, literatūros šaltiniais ir matyti platesnes priemones gebėjimų ugdymui* (7L), *pasinaudodamas kitais šaltiniais (internetu, knygomis, spauda)* (1E). Pažymima mokytojo kompetencija atsirinkti informaciją iš kelių šaltinių, naudotis šiuolaikinėmis informacinių technologijų priemonėmis.

5 lentelė. Vadovėlių pritaikymas mokinių gebėjimų ugdymui

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Pritaikyti iš dalies	Kai kurie vadovėliai leidžia ugdyti gebėjimus	<yra ir tokių ir tokių vadovėlių ir mokymo priemonių> (9A). <yra modernesnių, yra mažiau modernių vadovėlių> (5R). <vadovėliai gali būti ir geri, ir blogi, bet svarbiausia, kad juos naudotų kaip šaltinį, o ne kaip pagrindinį mokymosi objektą> (5R). <kai kurios priemonės ir vadovėliai yra parengti dirbti šiuolaikiškais metodais> (2V). <nepritaikyti arba pritaikyti tik iš dalies> (3L). <lietuvių kalbos vadovėliai ir bendrosios programos leidžia ugdyti kai kuriuos mano įvardytus gebėjimus (bet ne humanitarinį išsilavinimą)> (4K). <situacija kiek geresnė yra su pradinėm klasėm skirtais vadovėliais> (8R).
Nepritaikyti	Labai mažai arba neskatina	<labai mažai vadovėlių, mokymo priemonių pritaikytų> (5R). <mokymo priemonės neskatina mokinių aukštesniųjų gebėjimų kritiškai mąstyti, spręsti realias, aktualias asmens ir visuomenės gyvenimo problemas>, <neturime autorių>, <tačiau ir tų kitų šaltinių lietuvių kalba trūksta> (1E). <nėra nuoseklaus gebėjimų ugdymo metodinio pagrindo> (3L). <vadovėlių rengėjai yra verčiami orientuotis į atgyvenusį, reprodukcinį mokymą> (2V). <per mažai individualizuojami>, <daug tekstinės medžiagos> (7L). <naujos kartos vadovėliai turėtų pateikti kultūros dalykus per polilogiškus tekstus> (6N).

Ekspertai teigia, kad ugdomi gebėjimai nėra *vadovėliniai gebėjimai tradicine prasme, tačiau literatūros tam galėtų būti ir tinkamos galima rasti knygynuose* (8R). Interviu turinio analizė rodo, kad dėl vadovėlių tinkamumo šiuolaikiniams gebėjimams ugdyti išsiskiria dvi nuomonės: vadovėliai pritaikyti iš dalies ir daugiau nepritaikyti nei pritaikyti.

Kai kurios priemonės ir vadovėliai yra parengti dirbti šiuolaikiškais metodais, padedančiais ugdyti šiuolaikiniam žmogui būtinas minėtąsias kompetencijas, bet kai kurie – tikrai ne. Ekspertai pasigenda vadovėlių ir kitų mokymo priemonių, pritaikytų bendriesiems ir dalykiniams gebėjimams ir kompetencijoms ugdyti. Teigiama, kad *naujos kartos vadovėliai turėtų pateikti kultūros dalykus per polilogiškus tekstus* (6N), *orientuoti į aktyvų – ir mokinio, ir mokytojo – darbą su vadovėliu (ar kitomis priemonėmis)* (2V). Vadovėlių klausimai *reikalauja tikslių atsakymų, tekste pateiktų žinių atkartojimo, o ne svarstymų, įtikinamų argumentų, alternatyvų, gebėjimo oponuoti kitai nuomonei, ieškoti sąlyčio taškų* (3L), stinga *praktikos, kad būtų prašoma paties vaiko klausti ir formuluoti klausimus* (6N).

Ekspertų teigimu, nėra vadovėlių autorių *giliai susipažinusių su šiuolaikine didaktika ir gebančių pritaikyti jos principus rengiant mokymo ir mokymosi priemones,* todėl reikia mokyti rašančius vadovėlius – *būtini rimti autorių mokymai, konsultacijos* (1E).

Gebėjimų ugdymui ekspertai rekomenduoja taikyti kompleksines priemones, orientuotas į mokytojo veiklą ir skatinančios mokinio aktyvų dalyvavimą (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Ugdymo priemonės reikalingos gebėjimams ugdyti.

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Orientuotos į mokytojo veiklą priemonės	Kvalifikacijos tobulinimas	<mokyti mokytojus nemokyti frontaliais metodais, o mokyti aktyviaisiais metodais> (7L). <mokyti taikyti metodus, orientuotus ne tik į žinių perteikimą, o ir į minėtų gebėjimų ugdymą> (9A).
	Metodinės medžiagos rengimas	<parengti mokytojams medžiagą kaip ugdyti komunikavimo, socialines, mokėjimo mokytis kompetencijas> (7L). <metodinės priemonės mokytojams>, <rekomendacijos mokytojams>, <darbo organizavimo lentelių pavyzdžiai> (8R). <didžiulė parama būtų toks žurnalas kaip „Permainos“ buvo> (6N).
	Pedagogų rengimo kaita	<keisti universitetines ir kolegijų pedagogų rengimo programas>, <atsižvelgti į kandidatų motyvaciją (pašaukimą)> (4K). <išmanymas amžiaus tarpsnių psichologijos, šiuolaikinių ugdymo strategijų, šiuolaikinės ugdymo filosofijos, tendencijų, tyrimų medžiagos išmanymas būtų labai reikalingas kompetentingai, kvalifikuotai rengiant mokytojus> (5R).
Skatinančios mokinio aktyvų dalyvavimą	Mokomosios priemonės aktyviai mokinio veiklai	<nauji vadovėliai> (3L). <vadovėlių komplektai: vadovėlis, darbo sąsiuvinis, lapai su užduotimis, paveikslais kopijavimui, knyga mokytojui, skaitiniai ir kt., į kurių sudėtį įeitų ir kompiuterinė priemonės>, <interneto svetainė užpildyta mokinių tyrinėjimą ir kitą aktyvią veiklą, kritinį mąstymą skatinančiais mokymosi objektais> (1E). <priemonių taikomų praktinei veiklai bei pratyboms> (10Ž). <priemonių, skirtų aktyviam darbui: tyrinėjimui, kritiškai refleksijai, analizei, kūrybai, raiškai ir t. t.> (2V). <knygelės „žaliems“ mokiniams apie esminius principus, modelius>, <trenerių komandų važinėjimas po mokyklas (pavyzdžiui, latvių NVO moko vaikus de Bono metodų)> (8R).

Ekspertai nurodo, kad specialių priemonių kiekvienai kompetencijai ugdyti nereikia, *nes kompetencija – integralus darinys, kuris formuojasi aktyviai veikiant (mentalinėje, praktinėje ir emocinėje plotmėje)* (2V). Pasak vienos iš eksperčių, *jeigu mokyklai pripirksim labai modernių laboratorijų, bet mokytojai vis vien statys trim eilėm po du į nugarą, tai čia bus, kaip mokytojai dažnai sako, žaidimai – vėl žaidimus žaidžiam* (5R).

Priemonės orientuotos į mokytojo veiklą yra susijusios su kvalifikacijos tobulinimu. Ekspertai pažymi, kad gebėjimų ugdymas pirmiausiai priklauso ne nuo vadovėlio, o nuo mokytojo, jo gebėjimų perteikti mokomąją medžiagą, organizuoti ugdymo procesą, *taikyti metodus, orientuotus ne tik į žinių perteikimą, o ir į minėtų gebėjimų ugdymą* (9A).

Kaip pagalbą mokytojui ekspertai siūlo rengti įvairią metodinę medžiagą: *kaip ugdyti komunikavimo, socialines, mokėjimo mokytis kompetencijas* (7L), rekomendacijos mokytojams kaip organizuoti mokymą, pateikti *darbo organizavimo lentelių pavyzdžių* (8R).

Priemonė, padėsianti mokyklai ugdyti svarbiausius mokinio gebėjimus, kai kurių ekspertų teigimu – pedagogų rengimo programų pakeitimas. Ekspertai nurodo, kad būtina *atsižvelgti į kandidatų motyvaciją (pašaukimą)* (4K), studijų programos turėtų atitikti *šiuolaikinės mokyklos filosofiją, todėl turėtų būti studijuojamos šiuolaikinės ugdymo strategijos, šiuolaikinės ugdymo filosofijos, tendencijos, tyrimų medžiaga* (5R).

Teirautasi, kaip ekspertų manymu, gebėjimų ugdymui gali pasitarnauti atnaujintos bendrosios programos. Išryškėjo ekspertų nuomonė, kad atnaujintos bendrosios programos duoda bendrąją kryptį, bet kiek tas dokumentas bus gyvas mokyklose, priklausys nuo mokytojo ir jo gebėjimo „perskaityti“ dokumentą (žr. 7 lentelę). Jei mokytojas supras, kad *per savo dalyką (tarkim, matematiką) jis gali ir turi ugdyti ir žmogaus gebėjimą komunikuoti, ir kurti, ir mokytis, ir pažinti, ir ugdytis asmenines savybes, ir t. t., tai jis tai norėdamas ir darys* (2V).

Pažymima, kad atnaujintose bendrosiose programose *viskas telkiamasi link tų bendrųjų gebėjimų, link bendradarbiavimo, link mokymosi, o ne mokymo paradigmų, tai vadinasi, diegiant bendrąsias programas, tai turėtų rastis* (5R).

Ekspertai pažymi, kad daugumai mokytojų programos nerūpi, jie jas traktuoja kaip formalų dokumentą, *atitrūkusį nuo realybės arba tiesiog trukdį. Vargu, ar jie ims vertinti programas ir jas dėmesingai skaityti, jei iki šiol tokia tradicija nesusiklostė* (3L). Tam, kad atnaujintos bendrosios programos „gyventų“, reikia mokytojų *išmanymo, kaip tai daryti ir atitinkamų „įrankių“,* o tai gali būti įgyjama *per kokybiškus kvalifikacijos kėlimo projektus* (2V). Taigi, mokytojui ir mokyklai turi būti teikiama pagalba suprasti ir realizuoti atnaujintas bendrąsias programas.

7 lentelė. Atnaujintų bendrųjų programų vaidmuo gebėjimų ugdymui

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Bendrosios programos kaip dokumentas	Vertinimas	<tekstas nėra į tai sufokusuotas>, <tinkamų citatų yra> (8R). <gali šiek tiek pasitarnauti> (3L). <gali ir turi pasitarnauti bendrųjų kompetencijų ugdymui> (2V).
	Paskirtis	<bendrosios programos gali užduoti toną>, <gali diktuoti tik bendrą toną, kur link einama> (5R). <programos yra strateginė kryptis mokytojams> (9A). <duoda bendrąją kryptį> (6N).
	Veiksniai, įgalinantys padėti mokytojui ugdyti gebėjimus	<kelia mokinių bendrųjų ir esminių dalykinių kompetencijų ugdymo tikslus, aprašo ugdymo turinį>, <integruotas bendrųjų kompetencijų ugdymas>, <mokytojas skatinamas siekti, kad mokiniai plėtotų kompetencijas – žinių, gebėjimų ir nuostatų visumą>, <pateikiamos bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymo programos aprašo bendrųjų kompetencijų sudėtinės dalys>, <rekomendacijos ir bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymo integracijai pavyzdžiai> (1E).

Mokytojo vaidmuo	Dokumento prasmės suvokimas	<kiek tas dokumentas bus gyvas mokyklose, priklausys nuo mokytojo, priemonių, vadovėlių> (6N). <mokytojų būtų suprastos ir jos būtų realizuotos> (7L). <būtų teisingai suprastos ir interpretuojamos> (2V). <pedagogai turi būti gerai išanalizavę programas> (4K). <priklauso nuo konkretaus mokytojo>, <kaip jis gebės vadovautis programose pateiktomis „tiesomis“> (9A).
	Pagalba mokytojui	<tam tikro išmanymo, kaip tai daryti ir atitinkamų „įrankių“>, <įgyjama – ypač per kokybiškus kvalifikacijos kėlimo projektus> (2V). <turi būti kvalifikuotai padedama jas suprasti ir pasiruošti su jomis dirbti> (4K). <pačios neveiks, jei nebus kuriama pagalba mokytojui ir mokyklai> (7L). <reikalingas metodinės medžiagos aparatas>, <turi eiti daugybė talkos mokytojui, visokios medžiagos darbui su mokiniais gabumų, lūkesčių ir aspiracijų prasme> (5R).

Ekspertai vertino mokyklos pajėgumą ugdyti kritiškai mąstančius žmonės (žr. 8 lentelę). Nors šiuolaikinė mokykla sudaro prielaidas kritinio mąstymo ugdymui, ji yra tik *iš dalies pajėgi ugdyti gebančius kritiškai mąstyti* (5R), *ne tik deklaruoti, bet ir ugdyti* (6N). Manoma, kad mokyklų, *pajėgių ugdyti gebančius kritiškai mąstyti, yra kur kas mažiau nei nepajėgių* (10Ž). Svarbiausia to priežastis, kad mokykloje vis dar vadovaujamasi poveikio paradigma – *yra orientacija į „išmokimą“, į „teisingą atsakymą“, į standartą (t. p. ir egzaminą)* (2V).

Dalis ekspertų mano, kad mokykla yra *nepajėgi ugdyti kritišką mąstymą* (3L), *o gebėjimų ugdymas yra tik minimalus* (4K). Tai grindžiama teigiant, kad *šiandien dar stokojama realaus gyvenimo su vaikais mokyklose* (8R), *tik dalis mokytojų įtraukia mokinius į aktyvų mokymąsi, tikras diskusijas, debatus, mokytojai pernelyg orientuoti į dalyko žinių perteikimą* (1E).

Pažymima, kad *kalbų mokytojai visuomet ugdė kompetenciją* (6N). Ekspertė pažymi, kad *visuomet tai ir darėme*. Kai kalbam apie kritinį mąstymą, *iš esmės mes kalbame apie pamatą tam autentiškam mąstymui, savam vertinimui* (6N).

Mokyklos pajėgumą ugdyti kritiškai mąstančius žmones didina *laisvi, kritiškai mąstantys, bet ir atsakingi, suaugusieji, mokytojai, jų pačių kritinio mąstymo gebėjimai* (2V). Mokykla iš esmės pajėgi ne tik deklaruoti, bet ir ugdyti tuo atveju, *jei mūsų ugdytinius ugdo kritiškai mąstantys žmonės* (6N). Tokius mokytojus turi rengti aukštosios mokyklos – *kiek realiai pedagogus rengiančios aukštosios mokyklos orientuoja savo studijų programas, jų realizavimo procesą į kritiškai mąstančių mokytojų rengimą* (9A).

Siekiant, kad mokykloje būtų ugdomas gebėjimas kritiškai mąstyti, kiti šiuolaikiniam asmeniui būtini gebėjimai, *mokykla turėtų keistis iš esmės, pradedant mokymosi erdvėmis ir*

baigiant mokytojo ir mokinio, mokytojo ir mokytojo, mokytojų ir tėvų mokymusi bendradarbiaujant (1E).

8 lentelė. Mokyklos pajėgumas ugdyti gebančius kritiškai mąstyti žmones

Kategorija	Subkategorijos	Interviu citatos
Prielaidos ugdyti gebančius kritiškai mąstyti	Didina pajėgumą	<turi pasirinkti tinkamas strategijas>, <išmokyti mokytojų komandą>, <pagalba yra priartinama prie mokytojo> (7L). <jei pedagogų tikslas būtų kaip mokiniai mokosi, tada ką mokosi (kokybinis aspektas)> (10Ž). <kritiškai mąstantis pedagogas>, <kiek realiai pedagogus rengiančios aukštosios mokyklos orientuoja savo studijų programas, jų realizavimo procesą į kritiškai mąstančių mokytojų rengimą> (9A). <laisvi, kritiškai mąstantys, bet ir atsakingi, suaugusieji, mokytojai>, <kritinio mąstymo ugdytojo vaidmenį atlieka pats gyvenimas, vaiką supanti aplinka (šeima, bendraamžiai, sociumas)> (2V).
	Mažina pajėgumą	<mokytojas turi nepakartoti bendrųjų programų įvaduose parašytas mintis, bet tai konkrečiai realizuoti savo darbe>, <išmokstami žodžiai, bet nepritaikoma> (7L). <orientuojamasi į tai, kiek išmoko (kiekybinis aspektas)>, <pajėgių ugdyti gebančius kritiškai mąstyti, manau, yra kur kas mažiau nei nepajėgių> (10Ž). <dažnai tai tik skambūs deklaratyvūs teiginiai, prasilenkiantys su realybe> (8 R). <mokykla vadovaujasi poveikio paradigma>, <tik dalis mokytojų įtraukia mokinius į aktyvų mokymąsi, tikras diskusijas, debatus>, <mokytojai pernelyg orientuoti į dalyko žinių perteikimą> (1E).

Teirautasi ekspertų nuomonės, kaip dažnai, jų manymu, mokytojai pamokose taiko metodus, skatinančius kritinį mąstymą. Nors visi ekspertai teigia, kad tam išsiaiškinti reikia detalių tyrimų, abejoja, *ar gali būti koks nors tyrimas, bent minimaliai priartėjantis prie objektyvaus atsakymo į šį klausimą* (4K), vis gi, visi pripažino, kad tai yra daroma *pakankamai retai.* Nors *sprendžiant tarptautinių mokinių pasiekimų tyrimų ir nacionalinių mokinių pasiekimų tyrimų, situacija Lietuvoje yra įvairi* (5R), norint pasakyti kaip dažnai mokytojai taiko kritinį mąstymą skatinančius metodus, *reikia atlikti kokybinius tyrimus* (7L).

Manoma, kad yra mokytojų, kurie *turi žinių apie kritinio mąstymo ugdymą, metodus, tačiau dėl įvairių priežasčių (inercija, nepasitikėjimas savo jėgomis, netikėjimas, kad tai svarbu, kolegų paramos nebūvimas ir pan.) netaiko jų praktikoje* (1E). Ekspertų teigimu, *visuotinai žinoma – paskutiniuosius mokymosi metus visas mokyklos ir mokytojo darbas „pajungiamas“ egzaminų rezultatams* (2V).

Ekspertai išreiškė abejonę, ar net ir tuo atveju, kai mokytojai dažnai taiko metodus, skatinančius kritiškai mąstyti, jie tai daro pagrįstai ir teisingai. Gebėjimas pagrįstai taikyti kritinį mąstymą ir metodus, skatinančius aktyvų mokinio dalyvavimą ir mokymąsi, lemia

ugdymo proceso veiksmingumą. Pasak ekspertų, *galima taikyti metodą dėl metodo ir jis tada neduos jokios naudos* (5R), *metodas pats savaime nieko neduoda, jei yra taikomas ne laiku ir ne vietoje* (9A).

Teigiama, kad *jeigu mokytojas sugeba pritaikyti kritinį mąstymą skatinančius metodus, tai jam ir seksis pagal juos dirbti* (7L). Deja, neretai mokytojai šiuos metodus taiko ne sistemingai, o kaip atskirus, pabirus elementus, todėl būtinas nuolatinis darbas su mokytojais, *tolesnis kvalifikacijos tobulinimas* (7L).

Dalinės išvados:

Išskirti svarbiausi gebėjimai: informacijos atranka, analizė ir apibendrinimas, mokėjimas adekvačiai vertinti situaciją, sprendimų paieška ir gebėjimas priimti kūrybiškus sprendimus, pagrįstas argumentavimas, nuolatinis savęs ir savo veiklos vertinimas, bendravimas ir bendradarbiavimas. Tai yra asmens kritinio mąstymo gebėjimų požymiai.

Kritinio mąstymo gebėjimai sudaro prielaidas asmeniui sėkmingiau kurti pilnavertį asmeninį gyvenimą, susirasti darbą ir jame sėkmingai dirbti, jaustis reikalingam bendruomenėje, būti naudingu sau, savo šeimai, visuomenei ir valstybei.

Mokyklos galimybes ugdyti kiekvienam asmeniui būtinus gebėjimus sunkina tai, kad mokykla yra perdėm orientuota į dalykų mokymą ir per mažai į mokinį ir ugdymo turinio pritaikymą mokinių poreikiams.

Pagrindiniai faktoriai, lemiantys sėkmingą gebėjimų ugdymą mokykloje yra mokytojas, mokyklos vadovas ir visa bendruomenė. Mokytojo vaidmeniui ir funkcijoms skiriamas išskirtinis dėmesys, nes realios galimybės priklauso nuo konkrečios mokyklos ir joje dirbančių mokytojų pasirengimo ir požiūrio.

Priemonės ir būdai, įgalinantys ugdyti šiuolaikiniam asmeniui būtinus gebėjimus:

- aktyvų mokinių dalyvavimą, tyrinėjimus ir praktines veiklas skatinančių mokymo ir mokymosi metodų panaudojimas,
- pagalba mokytojui ir mokiniui,
- viso ugdymo proceso orientavimas į norimų gebėjimų ugdymą,
- politiniai sprendimai.

Svarbiausios problemos, su kuriomis susiduria mokykla, siekdama ugdyti gyvenimui ir profesinei veiklai būtinus gebėjimus: mokytojų kompetencijos ugdyti mokinių gebėjimus stoka ir neišspręsti teisinio reguliavimo klausimai. Poveikio paradigma paremtos mokymo tradicijos, vertinimo, orientuoto į teisingą atsakymą ir traktuojamo kaip atlygis, supratimas trukdo mokytojams suvokti kaitos esmę ir keisti savo mąstymą bei darbo stilių.

Mokinių gebėjimų ugdymo problemai ekspertai skiria dėmesį tiesioginiame darbe, mokydami kitus ir inicijuodami arba dalyvaudami projektinėje veikloje.

Nors šiuolaikinėje pamokoje vadovėlis nėra pagrindinis informacijos šaltinis, vadovėliai, kaip ir kitos mokymo priemonės, tik iš dalies pritaikyti mokymui, orientuotam į gebėjimų ugdymą. Stokojama vadovėlių autorių, kurie būtų giliai susipažinę su šiuolaikine didaktika ir gebėtų pritaikyti jos principus, rengiant mokymo ir mokymosi priemones).

Gebėjimų ugdymui rekomenduotina taikyti kompleksines priemones, orientuotas į mokytojo veiklą ir skatinančias mokinio aktyvų dalyvavimą. Išskirtinas mokytojų rengimo programų tobulinimas ir nuolatinis pedagogų kvalifikacijos tobulinimas, metodinė pagalba mokytojui.

Atnaujintos bendrosios programos duoda bendrąją kryptį, bet kiek tas dokumentas bus gyvas mokyklose, priklausys nuo mokytojo kompetencijos ugdyti mokinių gebėjimus. Mokytojui ir mokyklai turi būti teikiama pagalba suprasti ir realizuoti atnaujintas bendrąsias programas.

Šiuolaikinė mokykla sudaro prielaidas kritinio mąstymo ugdymui, tačiau tik iš dalies pajėgi ugdyti kritinį mąstymą. Mokyklos pajėgumą ugdyti kritiškai mąstančius žmones didina kritiškai mąstantys mokytojai, mokinių, mokytojų ir tėvų mokymasis bendradarbiaujant.

Nors mokytojai turi žinių apie kritinio mąstymo ugdymą ir metodus, tačiau dėl įvairių priežasčių (inercija, nepasitikėjimas savo jėgomis, netikėjimas, kad tai svarbu, kolegų paramos nebuvimas ir pan.) netaiko arba retai taiko tai praktikoje.

3. KRITINIO MĄSTYMO UGDYMO PRINCIPŲ RAIŠKA PAMOKOSE

3.1. Tyrimo metodai ir paskirtis

T y r i m o p r o b l e m a: švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose pabrėžiama kritinio mąstymo bei problemų sprendimo gebėjimų svarbą. Pedagoginė patirtis skatina ieškoti tokių mokymo būdų, kurie padėtų mokiniui patirti mokymosi prasmingumą. Mokykloje kritinis mąstymas suprantamas kaip individo gebėjimas ieškoti ir svarstyti naujus įrodymus, remtis įrodymais, kurie pagrįsti teiginiais, atmetant nepagrįstą nuomonę, uždavinius, problemas, idėjas nagrinėti remiantis keliais požiūriais, siekiant išbandyti viską, kas gali būti išbandyta.

Kritinio mąstymo ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje yra labai svarbus procesas, kuris dar nėra pakankamai ištyrinėtas. Reikia pažymėti, kad nėra plačiai tyrinėtos kritinio mąstymo ugdymo prielaidos ir galimybės šiuolaikinėje Lietuvos mokykloje, neparodytas kritinį mąstymą skatinančių metodų veiksmingumas, jų panaudojimo ypatumai.

T y r i m o o b j e k t a s – kritinio mąstymo ugdymo principai.

T y r i m o t i k s l a s – išanalizuoti kritinio mąstymo ugdymo principų raišką pamokose pamokos planavimo, organizavimo ir vertinimo aspektu.

T y r i m o u ž d a v i n i a i:

- nustatyti mokytojų požiūrį į kritinio mąstymo ugdymo galimybes pamokoje;
- ištirti mokinių nuomonę apie kritinio mąstymo ugdymą mokykloje;
- atskleisti esminius mokytojų ir mokinių požiūrio skirtumus.

T y r i m o m e t o d a s – anketinė apklausa (žr. 2, 3 priedus). Anketa mokytojams sudaryta iš trijų pagrindinių klausimų blokų: pasirengimo pamokai ir pamokos planavimo, pamokos organizavimo ir mokinių pasiekimų vertinimo.

3.2. Mokytojų požiūris į kritinio mąstymo ugdymo galimybes pamokoje

Apklausti 185 vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokytojai (žr. 1 pav.). Didžiąją daugumą apklausoje sudaro vidutinio amžiaus pedagogai. 39 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų sudaro 41–50 metų amžiaus pedagogai, 20 proc. respondentų yra 51–60 m., 18 proc. – 31–40 m. amžiaus.

1 paveikslas. Mokytojų pasiskirstymas pagal amžių

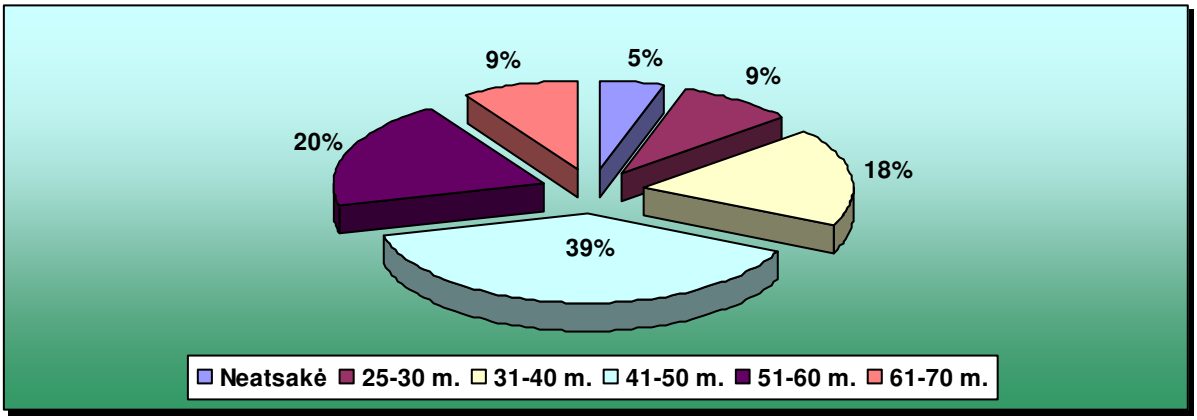

Tyrime dalyvavo nemenką pedagoginę patirtį turintys pedagogai (žr. 2 pav.). Didžiosios daugumos (40 proc.) tyrime dalyvavusių mokytojų pedagoginis darbo stažas yra nuo 21 iki 30 metų. Daugiau kaip 31 metų stažą turi 13 proc. respondentų. Taigi, pusės mokytojų pedagoginis stažas yra didesnis nei 20 metų. Daugiau nei ketvirtadalio (28 proc.) darbo stažas siekia 11–20 metų. Iki 10 metų pedagoginį stažą turi 19 proc. apklaustųjų.

2 paveikslas. Mokytojų pasiskirstymas pagal pedagoginį stažą

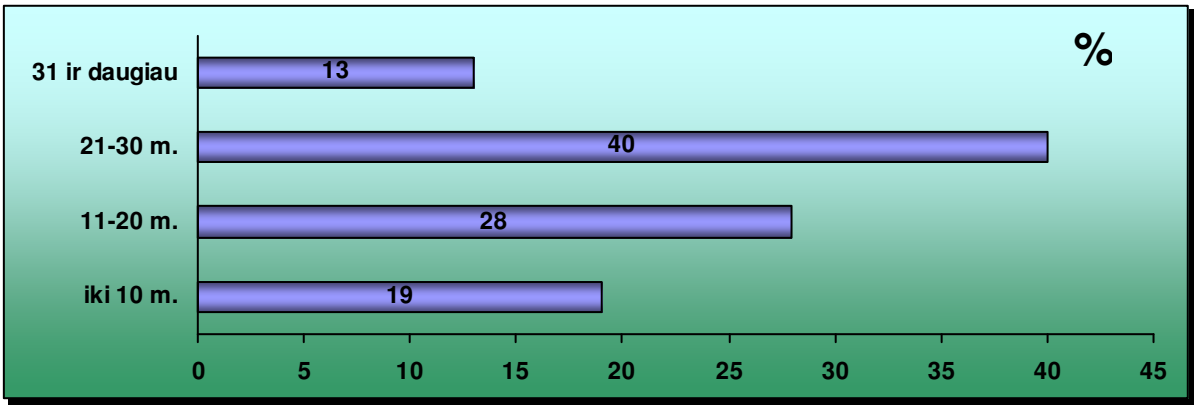

Apklausoje dalyvavo daugiausiai anglų kalbos, lietuvių kalbos ir matematikos mokytojai (žr. 3 pav.). Beveik dešimtadalis nenurodė, kokio dalyko mokytojai yra.

3 paveikslas. Mokytojų pasiskirstymas pagal dėstomą dalyką (N=185)

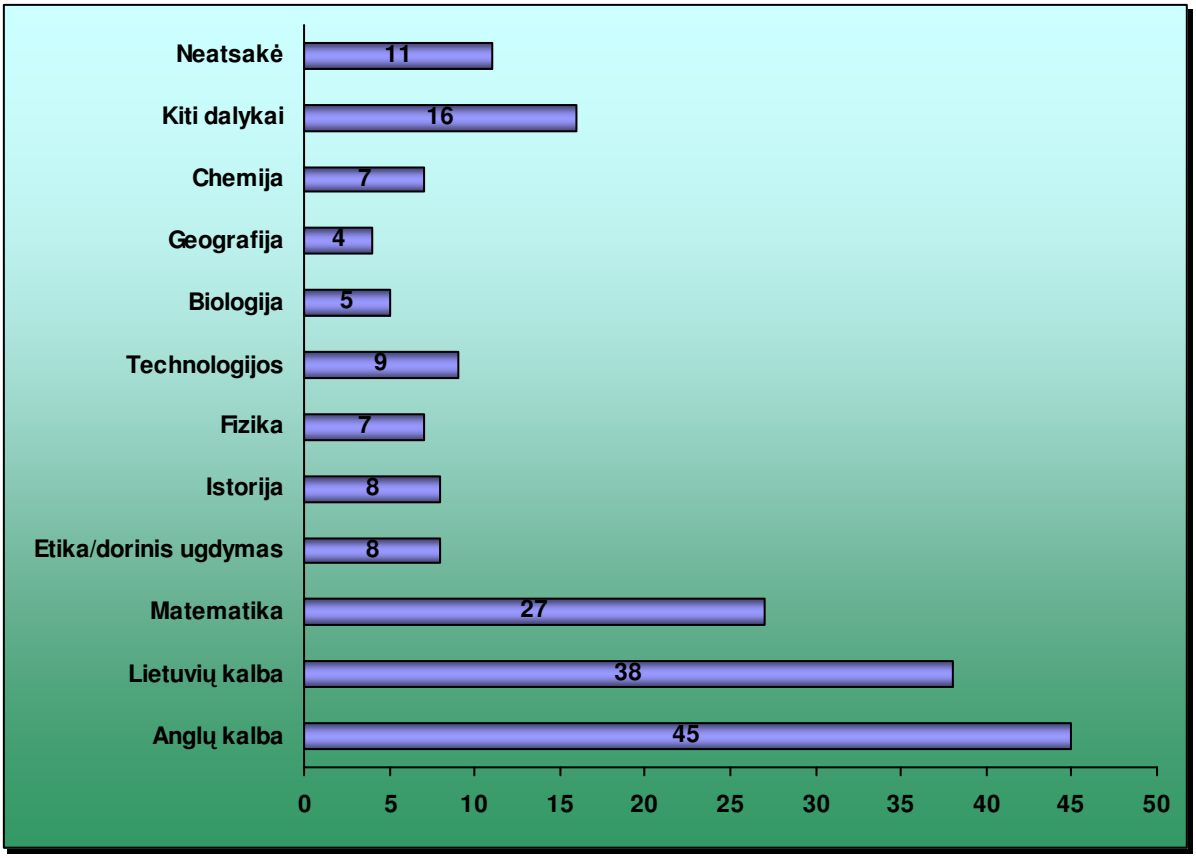

Mokytojų pasiteirauta, ar jie yra dalyvavę kvalifikacijos tobulinimo seminaruose, skirtuose kritinio mąstymo ugdymo galimybėms ar problemoms nagrinėti (žr. 4 pav.). Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau kaip pusė apklausoje dalyvavusių mokytojų dalyvavo tokio pobūdžio mokymuose. 26 proc. respondentų nurodė, kad nėra dalyvavę.

4 paveikslas. Mokytojų pasiskirstymas pagal dalyvavimą kritinio mąstymo seminaruose

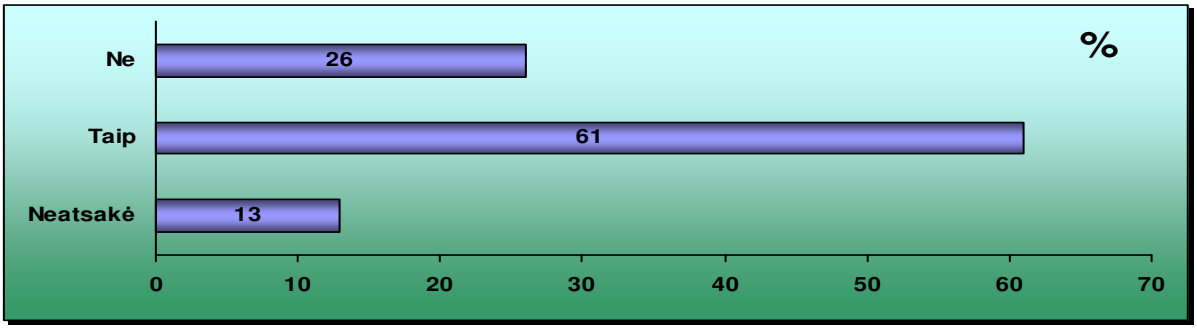

Siekta išsiaiškinti, kaip dažnai ir kuriais metais mokytojai dalyvavo kritinio mąstymo ugdymo kvalifikacijos tobulinimo seminaruose (žr. 9 lentelę). Didžioji dauguma mokytojų nurodė, kad dalyvavo vieną (N=48) arba du (N=30) kartus. Tyrimo rezultatai rodo, kad daugiausiai seminarų, susijusių su kritinio mąstymo ugdymu, vyko ir juose mokytojai dalyvavo 2000–2002 metais (N=34) ir 1997–1999 metais (N=27). Tai galima paaiškinti tuo, kad tokio pobūdžio seminarai organizuojami vis rečiau.

9 lentelė. Dalyvavimas kritinio mąstymo seminaruose (N=185)

Dalyvavimo dažnis (kartai)	Respondentų skaičius	Metai	Respondentų skaičius
1 kartas	N=48	1997–1999	N=27
2 kartai	N=30	2000–2002	N=34
3 kartai ir daugiau	N=9	2003–2005	N=11
Neatsakė	N=98	2006–2008	N=8
		2009–2010	N=5

Planuojant pamoką labai svarbus pasirengimas, įvertinant edukacinę aplinką, besimokančiųjų poreikius ir galimybes, dalijantis patirtimi su kolegomis (žr. 5 pav.). Nustatyta, kad rengdamiesi pamokai mokytojai dažniausiai įvertina klasės pasirengimą, individualius gebėjimus bei pasiekimus.

5 paveikslas. Pasirengimo pamokai planavimas (mokytojų nuomonė)

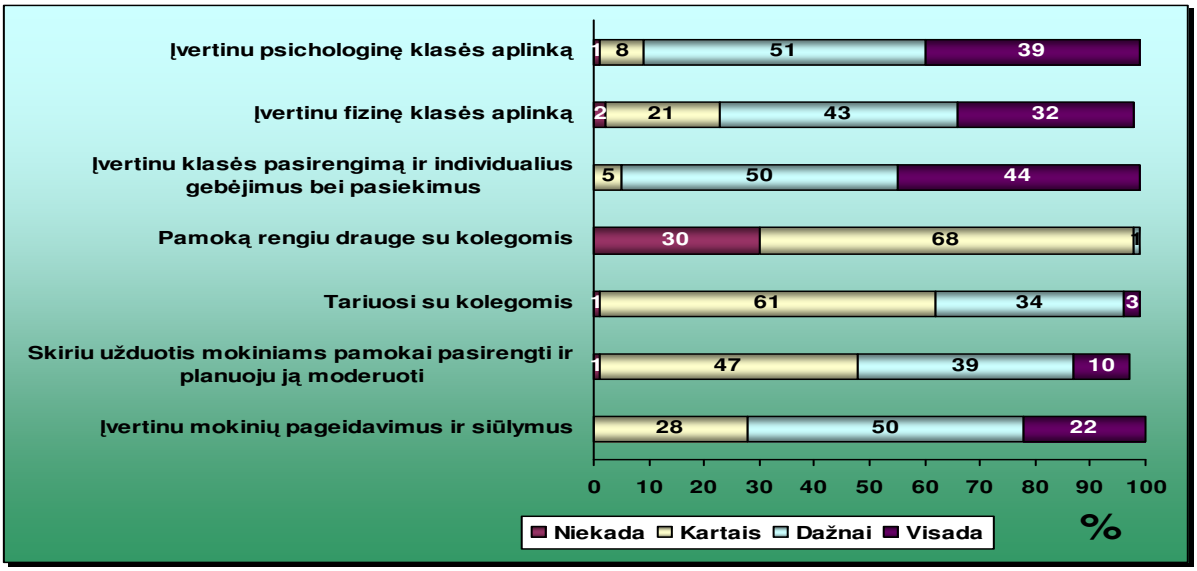

Kad taip daro visada, nurodė 44 proc., dažnai – 50 proc. mokytojų. Apie trečdalis apklaustųjų – visada, o apie pusę – dažnai įvertina fizinę ir psichologinę klasės aplinką. Daugiau kaip penktadalis visada įvertina mokinių pageidavimus ir siūlymus. Dešimtadalio mokytojų teigimu, jie visada skiria užduotis mokiniams pamokai pasirengti ir planuoja ją moderuoti.

Paaiškėjo, kad planuodami pamoką, dažnai su kolegomis tariasi daugiau nei trečdalis apklausoje dalyvavusių mokytojų. Kartais tai daro didžioji dauguma – 61 proc. mokytojų. 30 proc. mokytojų nurodė, kad jie niekuomet nerengė pamokos su kolega, o kartais pamoką su kolega rengė 68 proc.

Rengdamiesi ir planuodami pamoką, mokytojai įvertina individualias besimokančiųjų savybes ir poreikius bei galimybes, fizinę ir psichologinę aplinką, tačiau mažai dėmesio skiria gerosios patirties su kolegomis pasidalijimui, ugdymo proceso organizavimo aptarimui.

Rengdamiesi pamokai ir ją planuodami, mokytojai visada peržvelgia būsimos pamokos medžiagą vadovėlyje, skaitiniuose, pratybose (73 proc.), įvertina ankstesnėse pamokose vykusį mokinių darbą (63 proc.) (žr. 6 pav.). Rengdami pamokų planus, mokytojai visada (40 proc.) ir dažnai (52 proc.) ieško informacijos įvairiuose šaltiniuose. 29 proc. – visada, 56 proc. – dažnai ieško informacijos įvairiuose šaltiniuose ne tik rengdami pamokos planą, bet ir dalomąją medžiagą.

6 paveikslas. Informacijos naudojimas ruošiantis pamokai (mokytojų nuomonė)

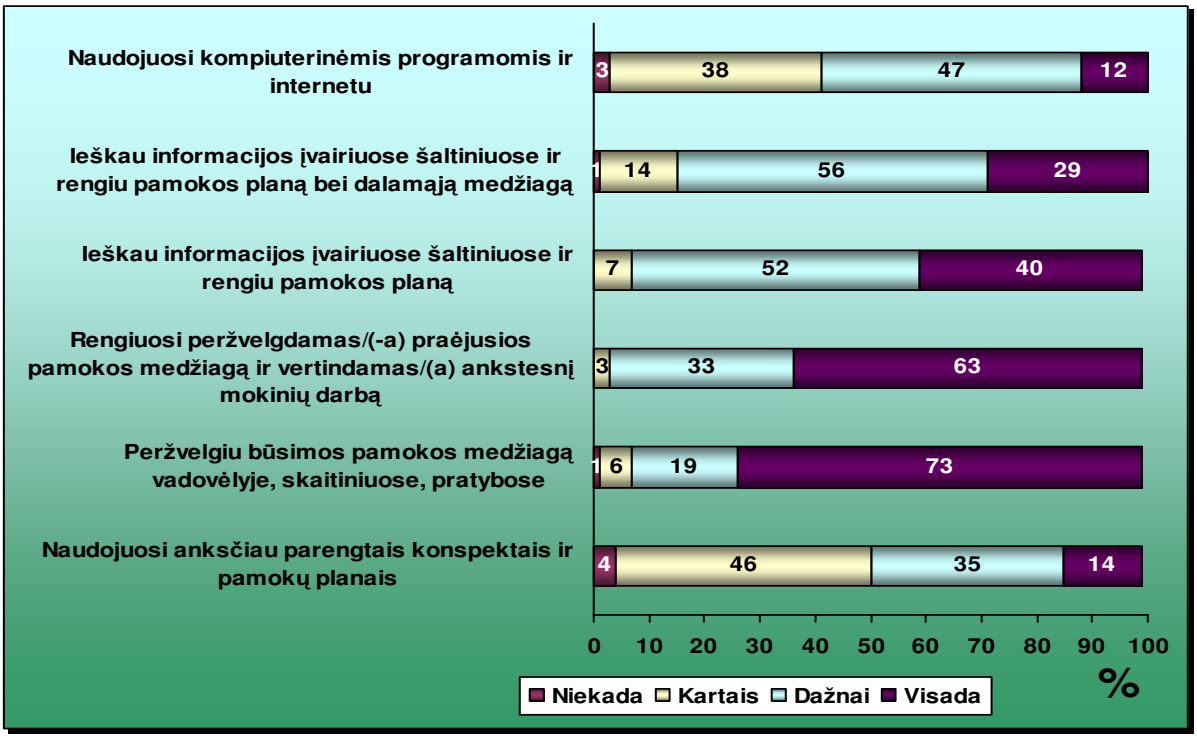

Apie pusė respondentų visada (14 proc.) arba dažnai (35 proc.) naudojasi anksčiau parengtais konspektais ir pamokų planais. 46 proc. nurodė, kad naudojasi retai, o 4 proc. – niekada. Toks rezultatas leidžia daryti prielaidą, kad mokytojai tik iš dalies vertina savo darbo patirties analizės ir reflektavimo kaip galimybės tobulėti prielaidą.

Nustatyta, kad kompiuterinėmis programomis ir internetu visada naudojasi apie dešimtadalis apklaustųjų, beveik pusė – dažnai. Daugiau nei trečdalis retai naudojasi kompiuterinėmis programomis ir internetu planuodami pamoką ir rengdamiesi jai. Vadinasi, mokytojai, planuodami pamoką nepakankamai naudojasi informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kaip dažniausiai mokytojai organizuoja ugdomąją veiklą pamokoje (žr. 7 pav.).

7 paveikslas. Veiklos pamokoje organizavimo būdai (mokytojų nuomonė)

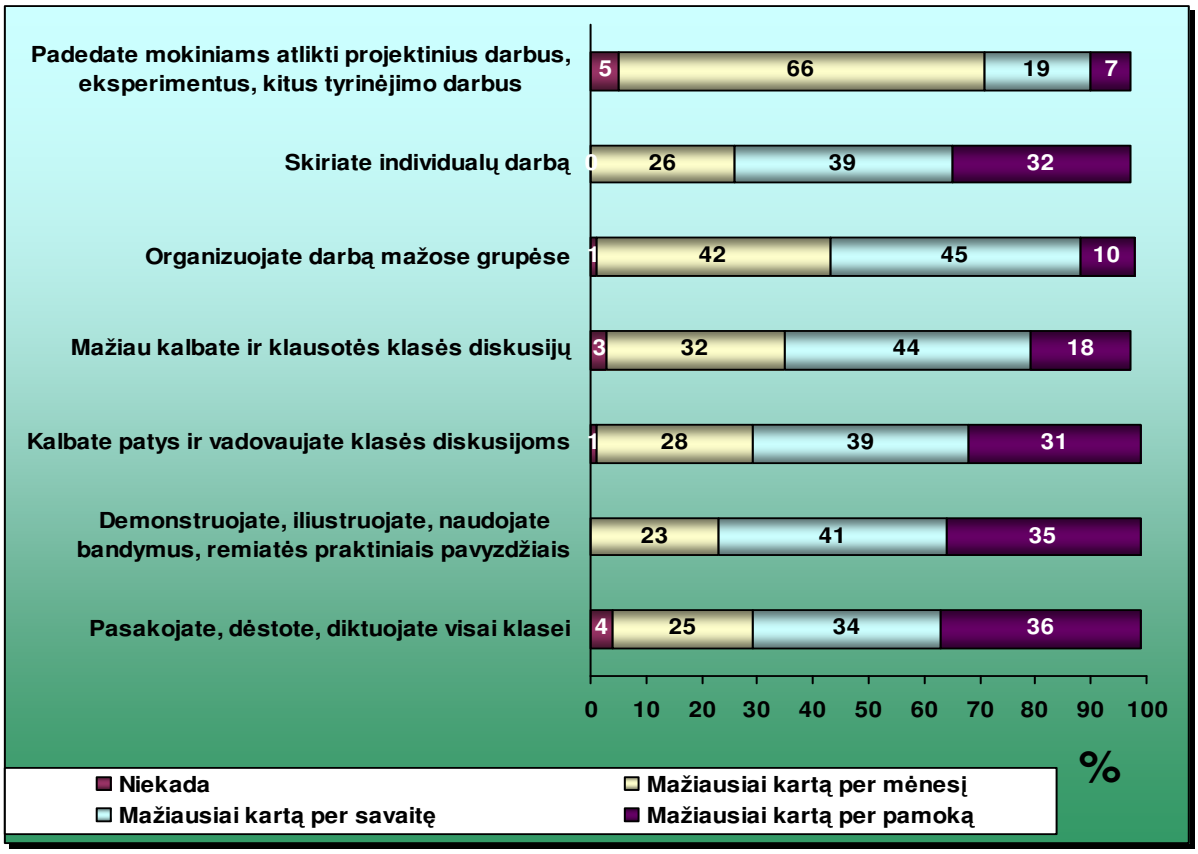

Apie trečdalis mokytojų nurodė, kad mažiausiai kartą per pamoką jie pasakoja, dėsto, diktuoja visai klasei (36 proc.), demonstruoja, iliustruoja, naudoja bandymus ir remiasi praktiniais pavyzdžiais (35 proc.), kalba patys ir vadovauja grupės diskusijoms (31 proc.) arba skiria mokiniams individualų darbą (32 proc.).

Dauguma mokytojų (66 proc.) mažiausiai kartą per mėnesį padeda mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus, kitus tyrinėjimo darbus. Beveik penktadalis tai daro mažiausiai kartą per savaitę.

Apie pusė apklaustųjų nurodė, kad organizuoja darbą mažose grupėse: 10 proc. – mažiausiai kartą per pamoką, 45 proc. – mažiausiai kartą per savaitę. 42 proc. pažymėjo, kad darbą mažose grupėse taiko pamokose palyginti retai – mažiausiai kartą per mėnesį.

Tyrimo rezultatai rodo, kad pamokoje vyrauja į mokytoją orientuoti mokymo metodai, kuomet mokytojas kalba, demonstruoja ir iliustruoja. Į aktyvų mokinių mokymąsi orientuotus metodus (darbas mažose grupėse, projektinė veikla, tyrimai) mokytojai taiko palyginti retai.

Analizuojant tyrimo rezultatus nustatyta, kad mokytojai, kurie dalyvauja kritinio mąstymo seminaruose, dažniau nei nedalyvaujantys mokytojai, padeda mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus ir kitus tyrinėjimo darbus. Kad tai daro mažiausiai kartą per pamoką pažymėjo (70 proc.) tyrime dalyvavusių mokytojų ($\lambda 2=16,425$, df=6, p=0,37).

Analizuojant tyrimo rezultatus (žr. 8 pav.), nustatyta, kad mokytojai mano, jog mokiniai mažiausiai kartą per pamoką klausosi mokytojo pasakojimo ir užsirašinėja (28 proc.), diskutuoja su savo suolo draugu (23 proc.) ir dalyvauja grupinėse diskusijose (11 proc.).

8 paveikslas. Veiklos pamokoje organizavimo būdai diskusijų aspektu (mokytojų nuomonė)

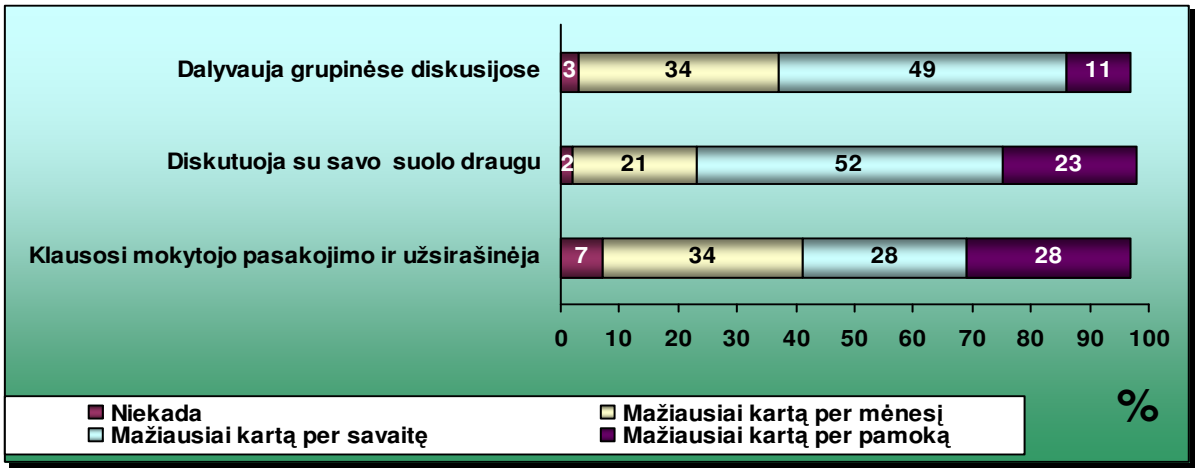

Apie pusės mokytojų teigimu, mažiausiai kartą per savaitę mokiniai diskutuoja su suolo draugu (52 proc.) arba dalyvauja grupinėse diskusijose (49 proc.). Trečdalis respondentų nurodė, kad mažiausiai kartą per mėnesį mokiniai dalyvauja grupinėse diskusijose arba klausosi mokytojo pasakojimo ir užsirašinėja.

Nors diskusijos, mokytojų teigimu, organizuojamos pakankamai dažnai, tačiau pastebima tendencija, kad didesnėje dalyje pamokų aktyviu išlieka mokytojas kaip informacijos šaltinis.

Tyrimu siekta nustatyti, kaip dažnai pamokose taikomi veiklos būdai ir strategijos, ugdančios problemų spendimo, tyrinėjimo gebėjimus (žr. 9 pav.).

9 paveikslas. Veiklos organizavimo būdai, orientuoti į problemų sprendimą (mokytojų nuomonė)

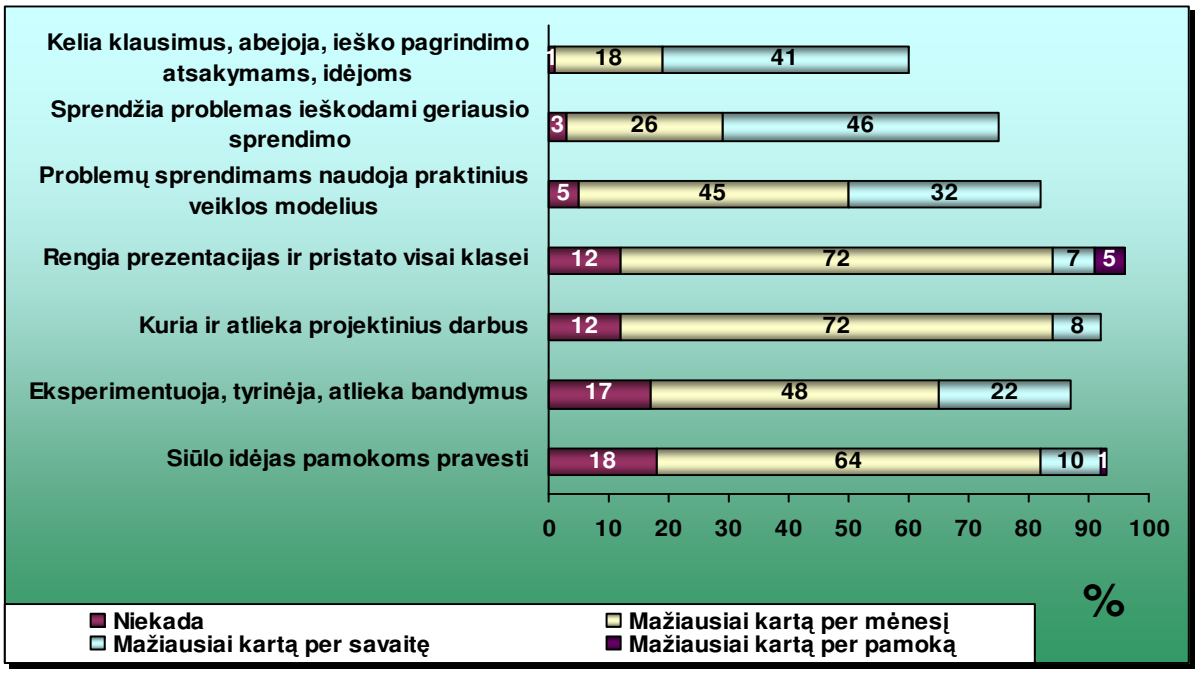

Mažiausiai kartą per savaitę, mokytojų teigimu, mokiniai sprendžias problemas, ieškodami geriausio sprendimo (46 proc.), kelia klausimus, ieško pagrindimo atsakymams, idėjoms (41 proc.) ir problemų sprendimams naudoja praktinius veiklos modelius (32 proc.).

Mažiausiai kartą per mėnesį mokiniai rengia prezentacijas ir jas pristato visai klasei (72 proc.), siūlo idėjas pamokoms pravesti (64 proc.), eksperimentuoja, tyrinėja, atlieka bandymus (48 proc.), problemų sprendimui naudoja praktinius veiklos modelius (45 proc.).

Pastebėtina, kad beveik penktadalis mokytojų nurodė, kad mokiniai niekada nesiūlo idėjų pamokoms pravesti (18 proc.), neeksperimentuoja, neatlieka tyrimų ir bandymų (17 proc.). Daugiau nei kas dešimtas mokytojas teigia, kad mokiniai nekuria ir neatlieka projektinių darbų (12 proc.), nerengia ir nepristato visai klasei prezentacijų (12 proc.).

Problemų sprendimo, kritinio mąstymo gebėjimų ugdymo metodai ir strategijos naudojami pamokose palyginti retai. Siekiant ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus, kelti

klausimus ir pagrįsti atsakymus, ieškoti argumentų idėjoms mokiniai turėtų būti skatinami kiekvienoje pamokoje.

Analizuotas skaitymo ir rašymo veiklų organizavimas pamokoje (žr. 10 pav.). Mažiausiai kartą per pamoką mokiniai tyliai skaito (32 proc.), garsiai skaito (23 proc.). Mažiausiai kartą per savaitę pildo parengtus užduočių lapus (43 proc.), garsiai skaito (34 proc.). Kartą per mėnesį ir dažniau, mokiniai atlieka testus (64 proc.), rašo esė, rašinius (44 proc.).

10 paveikslas. Skaitymo ir rašymo veiklų organizavimas pamokoje (mokytojų nuomonė)

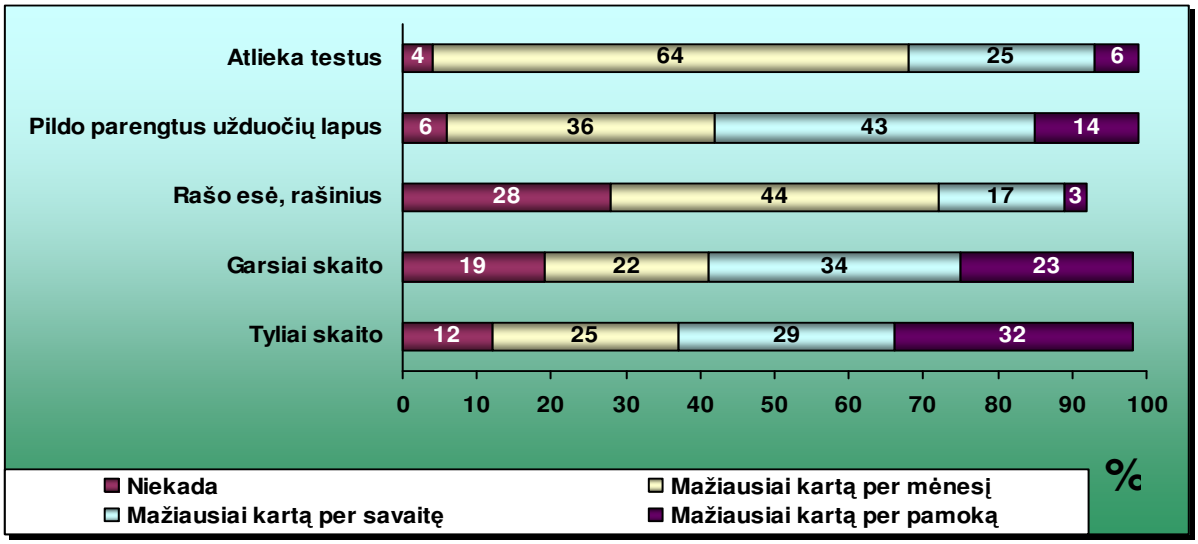

Net 28 proc. respondentų pažymėjo, kad mokiniai niekada nerašo esė ir rašinių. Tokį rezultatą galėjo lemti mokytojų dėstomų dalykų specifika, o tai leidžia daryti prielaidą, kad esė ir rašinių rašymas suprantamas kaip kalbinių gebėjimų ugdymo forma, ne itin tinkanti matematikos, fizikos, muzikos ir kituose dalykuose.

Tyrimo rezultatų analizė rodo (žr. 11 pav.), kad mokytojai, vertindami mokinių pasiekimus, dažnai išreiškia argumentuotą nuomonę žodžiu pamokos metu (45 proc.). Daugiau nei trečdalis apklaustųjų nurodo, kad dažnai vertina raštu: testais arba parengtomis užduotimis (39 proc.) arba vertina, nurodydami gerai ar blogai, teisingai ar klaidingai atlikta užduotis (39 proc.). Ketvirtadalis pedagogų išreiškia argumentuotą nuomonę raštu po atliktų darbų.

Apie pusė visų mokytojų pažymėjo, kad naudoja ir kitokias pasiekimų vertinimo galimybes: remiasi mokinio įsivertinimu, kitų mokinių vertinimais, išreiškia argumentuotą

nuomonę žodžiu pamokoje. 58 proc. apklaustųjų nurodo, kad naudoja vertinimą pagal atliktą projektinę veiklą, eksperimentus ir kitokią praktinę veiklą.

Vis gi, mažai naudojami vertinimo būdai, kai remiamasi kitų mokinių vertinimais (39 proc.), mokinio įsivertinimu (33 proc.). 24 proc. mokytojų nurodė, kad retai po atliktų darbų raštu išreiškia argumentuotą nuomonę.

Gauti rezultatai rodo, kad mokyklose dar retai yra taikomas mokinių savęs ir kitų mokinių vertinimo integravimas į pasiekimų vertinimą, dominuoja vertinimas, pasitelkiant testus arba parengtas užduotis ir mokytojo vertinimas žodžiu pamokos metu.

11 paveikslas. Mokinių pasiekimų vertinimas (mokytojų nuomonė)

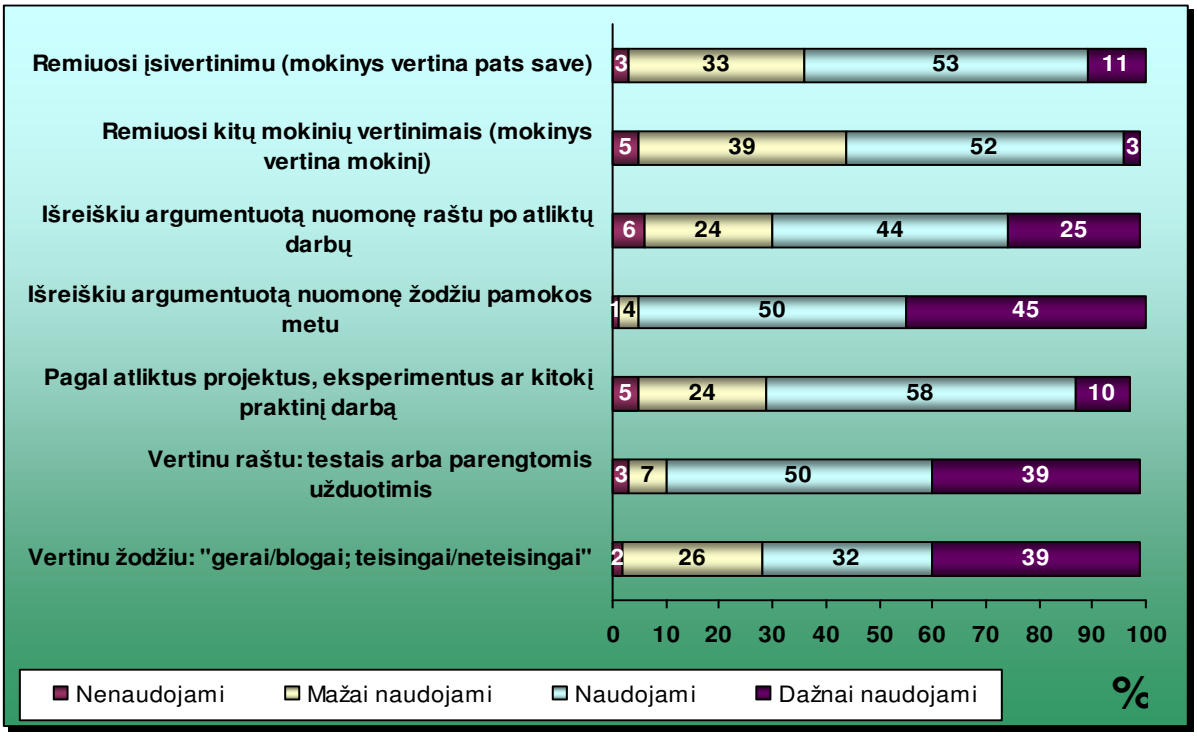

Domėtasi mokytojų nuomone, kokios priežastys skatina mokinius lankyti mokyklą (žr. 12 pav.). Didžiosios daugumos apklausoje dalyvavusių mokytojų teigimu, mokykla prisideda prie savęs paties ir pasaulio pažinimo (80 proc.), moko galvoti, rinktis ir daryti savarankiškus sprendimus (73 proc.), moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis (65 proc.).

Daugiau nei pusė mokytojų visiškai sutinka, kad mokiniams verta lankyti mokyklą, nes ji rengia ateities darbams (57 proc.), parengia aukštajai mokyklai (52 proc.), sudomina knygomis, menu ir muzika (52 proc.). Didžioji dalis mokytojų pritaria tam, kad mokykloje yra galimybė susirasti gerų draugų.

12 paveikslas. Priežastys, dėl kurių verta lankyti mokyklą (mokytojų nuomonė)

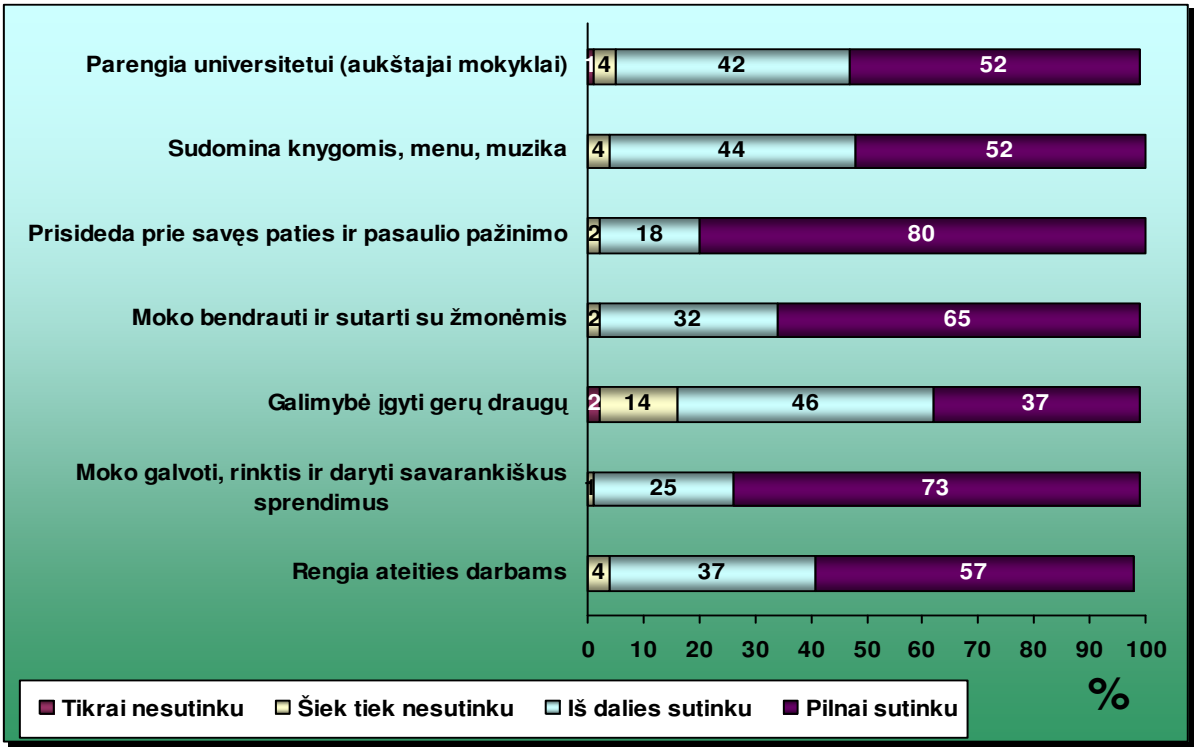

Dalinės išvados:

Kritinio mąstymo ugdymo kvalifikacijos tobulinimo seminarai mokytojams dažniausiai buvo organizuojami 1997–1999 m. ir 2000–2005 m. Šia tema seminarai organizuojami vis rečiau.

Rengdamiesi ir planuodami pamoką mokytojai įvertina individualias besimokančiųjų savybes ir poreikius bei galimybes, fizinę ir psichologinę aplinką, tačiau mažai dėmesio skiria gerosios patirties su kolegomis pasidalijimui, ugdymo proceso organizavimo aptarimui, t. y., galimybei tobulinti ugdymo procesą bendradarbiaujant su kolegomis.

Rengdamiesi pamokai ir ją planuodami, mokytojai ieško informacijos įvairiuose šaltiniuose, tačiau nepakankamai naudojasi informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis. Mokytojai tik iš dalies vertina savo darbo patirties analizės ir reflektavimo kaip galimybės tobulėti prielaidą, palyginti retai naudojasi anksčiau parengtais konspektais ir pamokų planais.

Tyrimo rezultatai rodo, kad pamokoje vyrauja į aktyvią mokytojo veiklą orientuoti mokymo metodai, kuomet mokytojas yra pagrindinis informacijos šaltinis – kalba, demonstruoja ir iliustruoja. Į aktyvų mokinių mokymąsi orientuotus metodus (darbas mažose grupėse, projektinė veikla, tyrimai) mokytojai taiko palyginti retai.

Problemų sprendimo, kritinio mąstymo gebėjimų ugdymo metodai ir strategijos naudojami pamokose palyginti retai. Siekiant ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus, kelti klausimus ir pagrįsti atsakymus, ieškoti argumentų idėjoms, mokiniai turėtų būti skatinami kiekvienoje pamokoje.

Mokyklose dar retai yra taikomas mokinių savęs vertinimo ir kitų mokinių vertinimo integravimas į pasiekimų vertinimą, dominuoja vertinimas, pasitelkiant testus arba parengtas užduotis, ir mokytojo vertinimas žodžiu pamokos metu.

Mokytojų teigimu, mokykla prisideda prie mokinio savęs paties ir pasaulio pažinimo, moko galvoti, rinktis ir daryti savarankiškus sprendimus, moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis, rengia ateities darbams, parengia aukštajai mokyklai, sudomina knygomis, menu ir muzika.

3.3. Mokinių požiūris į kritinio mąstymo ugdymo galimybes pamokoje

Tyrimo metu apklausti 419 vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokiniai. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį rodo, kad tyrime mergaičių dalyvavo daugiau nei berniukų (žr. 13 pav.).

13 paveikslas. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį (N=419)

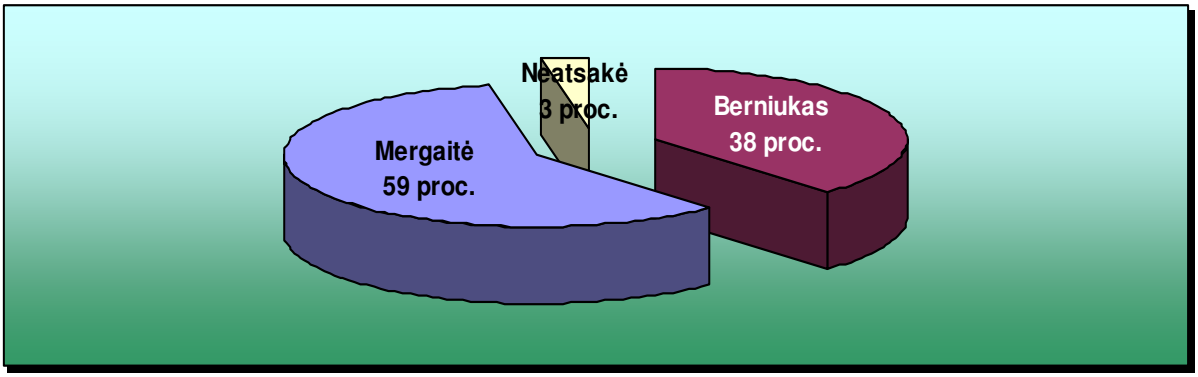

Didžiąją daugumą respondentų sudaro 10–11 klasių mokiniai: 44 proc. atsakiusiųjų pažymėjo, kad yra dešimtokai, 30 proc.– vienuoliktokai (žr. 14 pav.). Beveik šeštadalis (16 proc.) respondentų mokosi devintoje klasėje. Mažiausiai tyrime dalyvavo 12 klasės mokinių.

14 paveikslas. Mokinių pasiskirstymas pagal klasę (N=419)

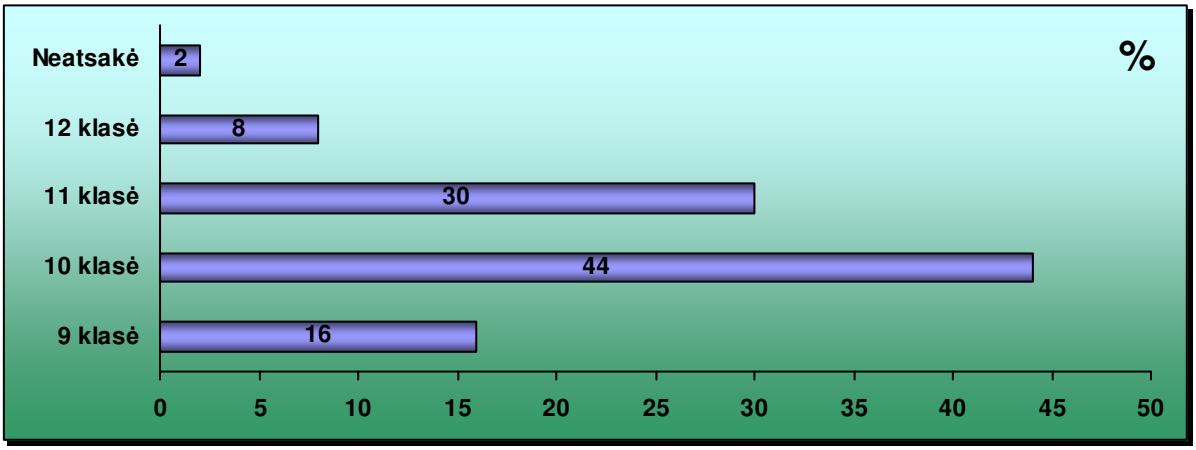

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kaip mokytojai skatina savarankišką mokymąsi ir naudojimąsi papildomais informacijos šaltiniais ruošiant pamokas (žr. 15 pav.). Mokinių manymu (45 proc. – dažniausiai, 46 proc. – kartais), mokytojai rekomenduoja naudotis bibliotekoje esančiais informacijos šaltiniais, tačiau papildomos literatūros namų darbų rengimui jiems nereikia, pakanka vadovėlyje esančios medžiagos.

Nustatyta, kad mokytojai skatina rengiantis pamokoms naudotis kompiuterinėmis programomis ir internetu (dažniausiai – 39 proc., kartais – 51 proc.). Kartais (51 proc.) ar dažniausiai (34 proc.) mokytojai skatina mokymąsi iš įvairių informacijos šaltinių, o atsiskaitant per pamokas vyksta diskusijos iš savarankiškai perskaitytos literatūros.

Apie ketvirtadalio (24 proc.) mokinių manymu, mokytojai dažniausiai reikalauja skaityti papildomą literatūrą bibliotekoje, dalį namų darbų užduočių pateikia iš savarankiškai perskaitytų informacijos šaltinių. Kad taip yra kartais, nurodė 53 proc. respondentų.

Daugiau nei penktadalis apklaustųjų mano, kad mokytojai niekada nereikalauja skaityti papildomą literatūrą bibliotekoje. Dešimtadalis mokinių atsakė, kad mokytojai niekada neskatina naudotis kompiuterinėmis programomis ir internetu. 14 proc. pažymėjo, kad mokytojai neskatina mokymosi iš įvairių šaltinių, o pamokose neatsiskaitoma iš savarankiškai perskaitytos literatūros.

Taigi, mokinių požiūriu, naudotis papildomais informacijos šaltiniais, ruošiantis pamokoms, mokytojai skatina kartais. Dominuojantis požiūris, kad namų darbams atlikti visiškai pakanka pamokoje ir vadovėlyje pateiktos medžiagos, rodo, kad mokytojai mažai dėmesio skiria galimybių naudotis įvairiais informacijos šaltiniais skatinimui ir prielaidų ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus sudarymui.

15 paveikslas. Naudojimasis informacijos šaliniais, ruošiantis pamokoms (mokinių nuomonė)

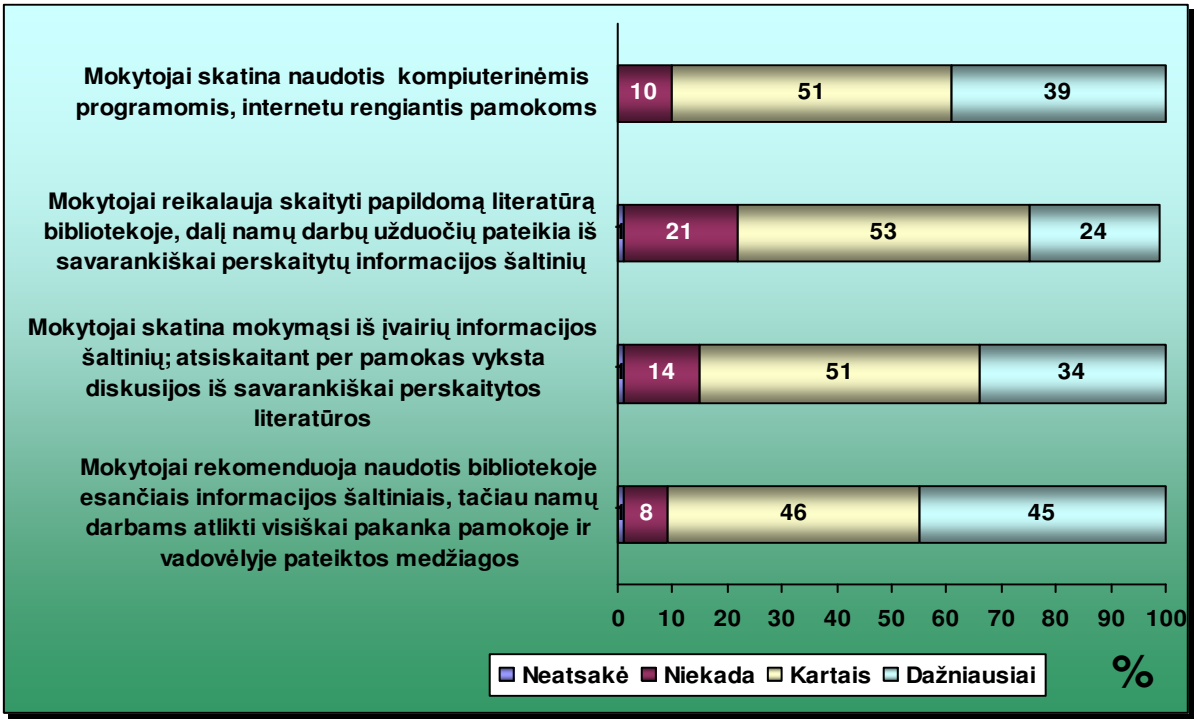

Teirautasi, kokių dalykų pamokoms ruošiantis, mokiniai dažniausiai naudojasi papildomais šaltiniais (žr. 16 pav.). Apie pusė tyrime dalyvavusių mokinių nurodė lietuvių kalbos ir literatūros (52 proc.) ir istorijos (46 proc.) pamokas. Apie penktadalis pažymėjo matematikos/informatikos (22 proc.) ir geografijos (19 proc.) pamokas.

16 paveikslas. Dalykai, kurių pasiruošimui dažniausiai naudojamasi įvairiais šaltiniais (mokinių nuomonė)

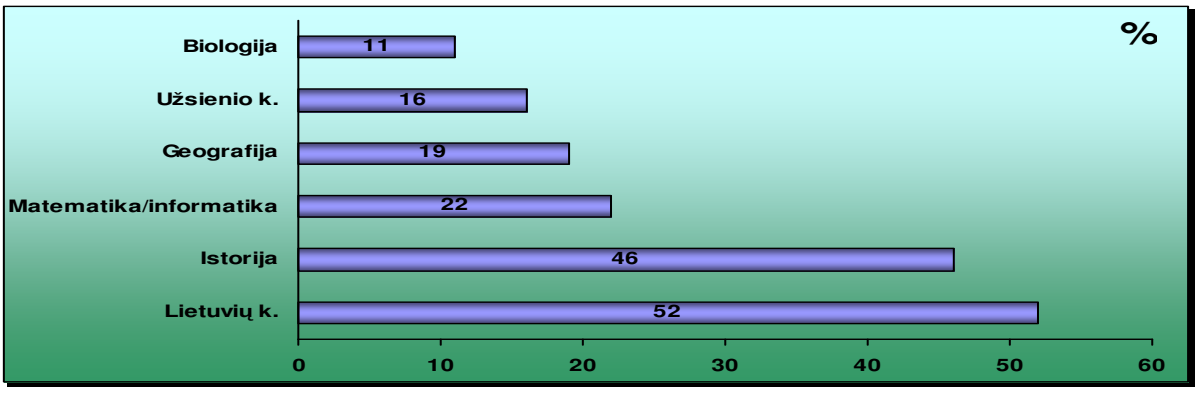

Siekiant ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus, svarbu pamokose sudaryti galimybes mokiniams diskutuoti, bendrauti ir bendradarbiauti tarpusavyje, atlikti eksperimentus, tyrimus ir pan. (žr. 17 pav.).

17 paveikslas. Veiklos organizavimas pamokoje (mokinių nuomonė)

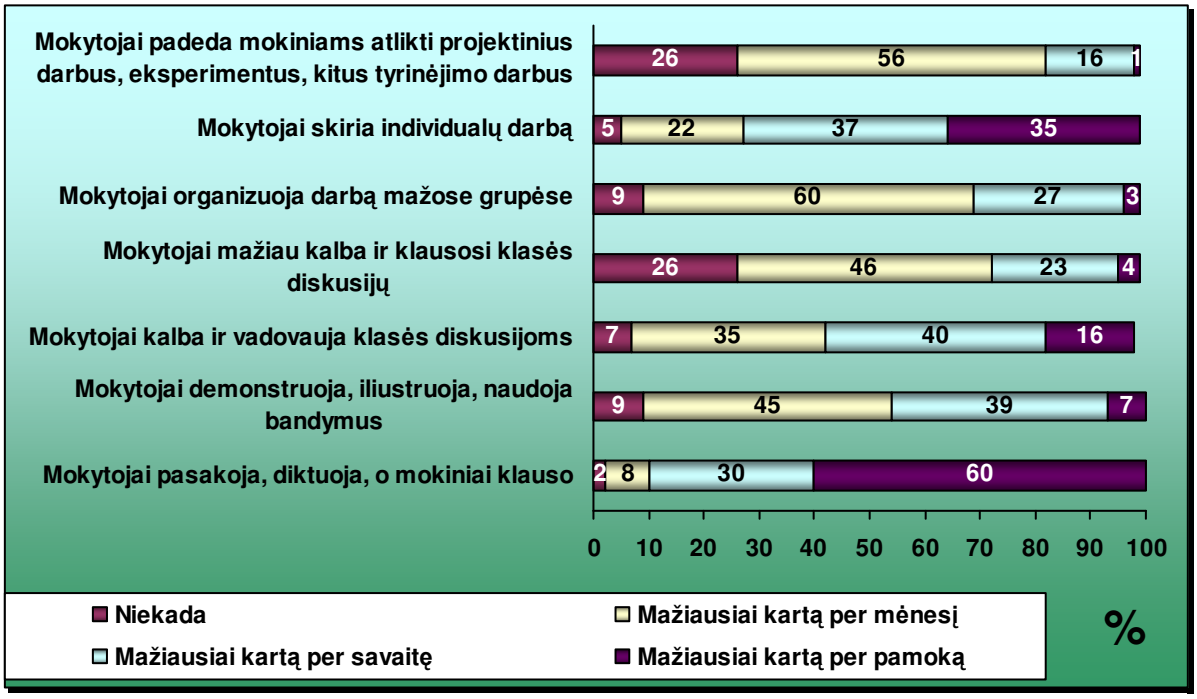

Tyrimas parodė, kad daugiau nei ketvirtadalis (26 proc.) mokinių mano, kad niekada mokytojas nepadeda jiems atlikti projektinius darbus, eksperimentus ir kitus tyrinėjimus. Toks pat skaičius respondentų mano, kad pamokoje niekada nėra taip, kad mokytojas mažiau kalbėtų ir klausytų klasės diskusijų. 60 proc. mokinių pažymėjo, kad mažiausiai kartą per pamoką mokytojas pasakoja, o mokiniai klauso. Diskusijos organizuojamos ir yra vadovaujamos mokytojo.

Nustatyta, kad pamokose dažniau nei mokinių diskusijos vyrauja mokytojo pasakojimas. Palyginti dažnai pamokoje naudojamas darbas mažose grupėse, skiriamas individualus darbas, mokytojai demonstruoja ir iliustruoja, atliekami bandymai.

Analizuojant tyrimo rezultatus, paaiškėjo, kad mokytojai, mokinių teigimu, skatina diskusijas poromis (18 pav.). Beveik pusė (46 proc.) apklaustųjų nurodė, kad mažiausiai kartą per pamoką, o 38 proc. – mažiausiai kartą per savaitę diskutuoja su savo suolo draugu. Mokiniai pakankamai aktyviai dalyvauja ir grupinėse diskusijose – daugiau kaip pusė respondentų grupinėse diskusijose dalyvauja kartą per savaitę arba kartą per pamoką.

18 paveikslas. Diskusijų organizavimas pamokoje (mokinių nuomonė)

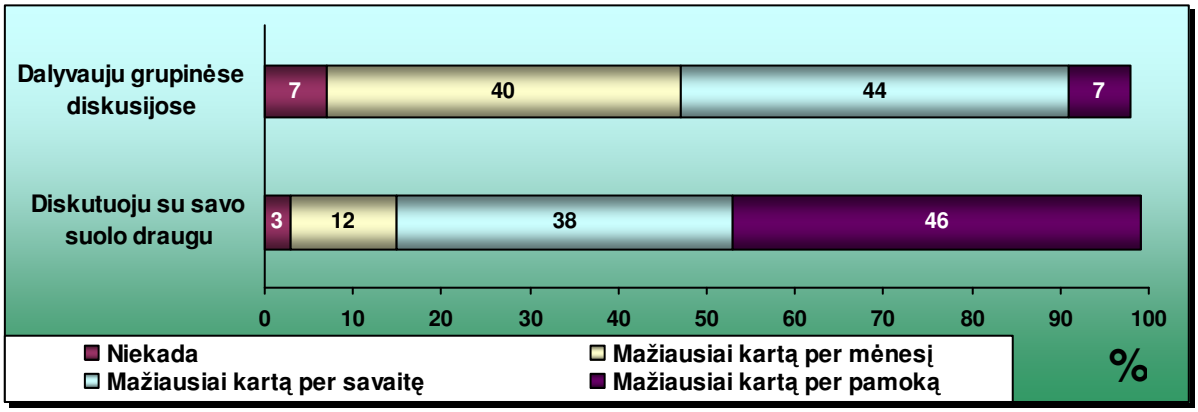

Dažniausiai organizuojamos diskusijos, naudojamasi įvairiais šaltiniais, keliami klausimai lietuvių kalbos ir literatūros bei istorijos pamokose. 30 proc. nurodė užsienio kalbų pamokas, o šiek tiek daugiau nei dešimtadalis – matematikos ir geografijos pamokas (žr. 19 pav.).

19 paveikslas. Dalykai, per kurių pamokas dažniausiai keliami klausimai, organizuojamos diskusijos, naudojamasi įvairiais šaltiniais (mokinių nuomonė)

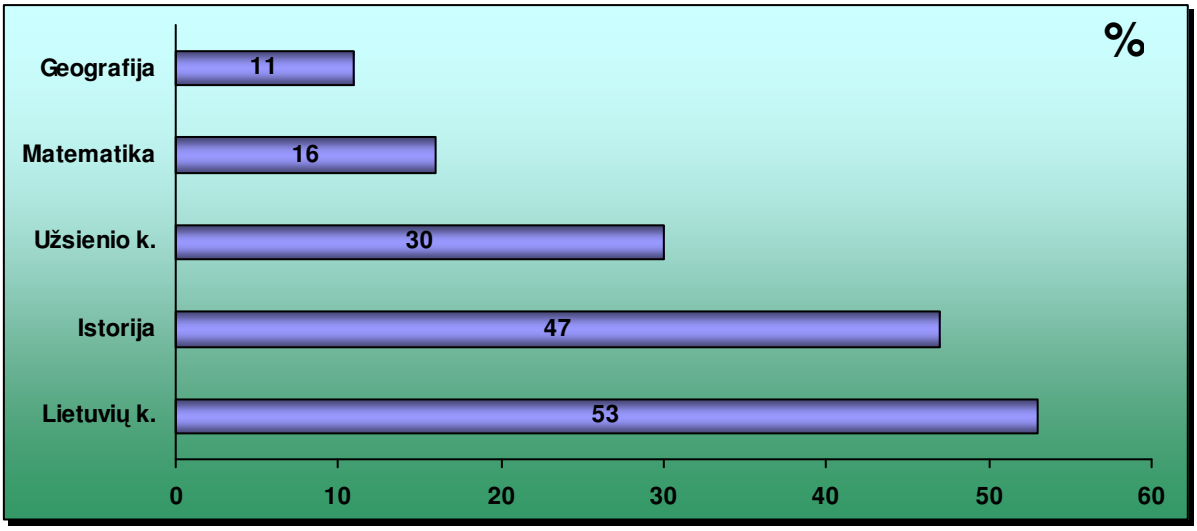

Kritinio mąstymo ugdymas remiasi problemų sprendimo, kūrybinės veiklos, tyrinėjimų įgūdžių lavinimu. Mokinių buvo pasiteirauta, kaip dažnai pamokose jie naudoja įvairius metodus ir veiklas, įgalinančius tyrinėti, eksperimentuoti, ieškoti problemų sprendimų ir savarankiškai jas spręsti (žr. 20 pav.).

20 paveikslas. Mokinių taikomi mokymosi metodai ir veiklos modeliai (mokinių nuomonė)

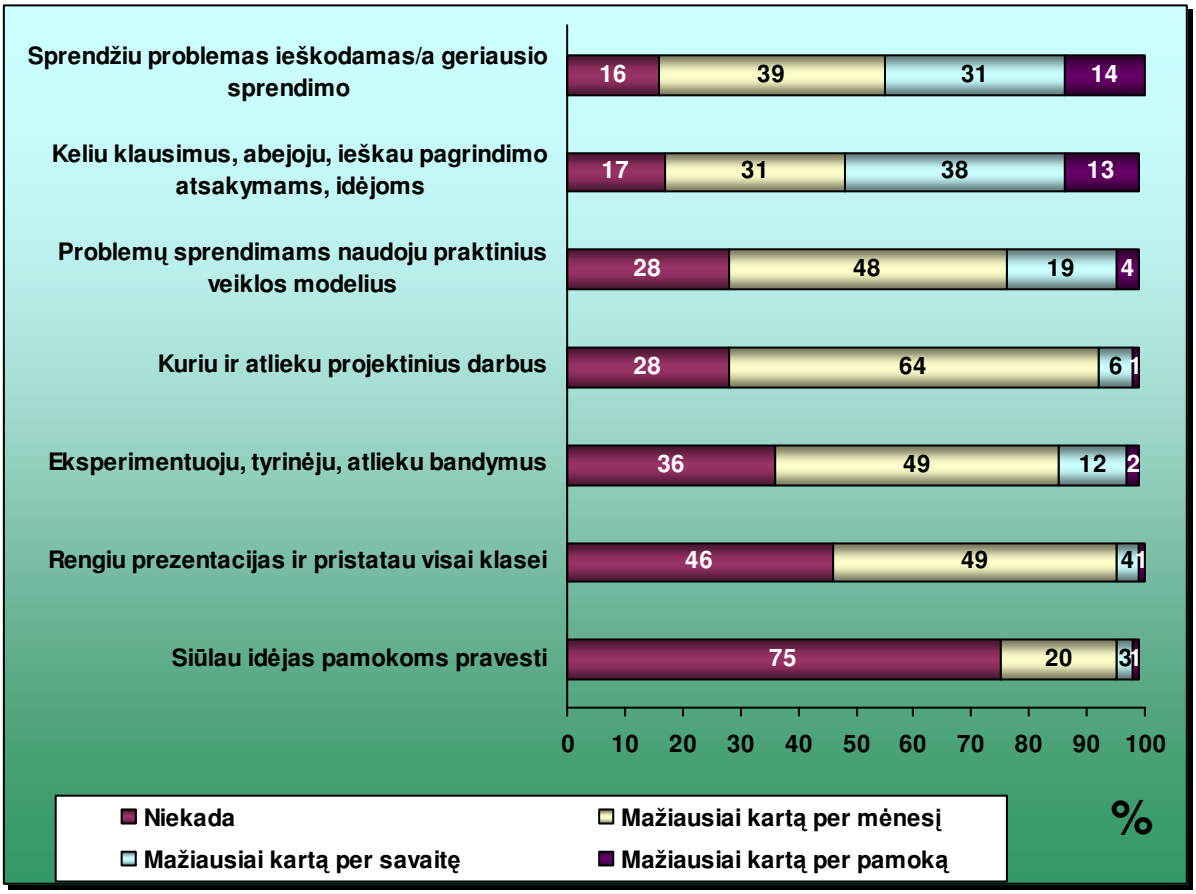

Trys ketvirtadaliai apklausoje dalyvavusių mokinių pažymėjo, kad jie patys niekada nesiūlo idėjų pamokoms pravesti. Retai mokiniai regia ir pristato visai klasei prezentacijas. 46 proc. to nedarė niekada, 49 proc. – tai daro kartą per mėnesį.

Nemaža dalis mokinių nurodė, kad niekada neatlieka bandymų ar eksperimentų (36 proc.), neatlieka projektinių darbų (28 proc.), problemų sprendimams nenaudoja praktinės veiklos modelių (28 proc.).

Maždaug pusė apklaustųjų nurodė, kad jie kelia klausimus, ieško pagrindimo atsakymams, idėjoms: 13 proc. taip daro mažiausiai kartą per pamoką, 38 proc. – kartą per savaitę.

Taigi, mokinių taikomi mokymosi metodai ir veiklos modeliai, sudarantys galimybę plėtoti problemų sprendimo ir tyrinėjimo gebėjimus, yra taikomi palyginti retai.

Mokinių buvo teiraujamasi, kaip dažnai mokytojai atsižvelgia į mokinių pasiūlymus, kaip ir ko mokyti (žr. 21 pav.). Didžioji dauguma pažymėjo, kad kartais – 60 proc. ir dažnai – 24 proc. Taigi, galima teigti, kad planuodami pamokas, numatydami pamokos rezultatus, mokytojai drauge su mokiniais sprendžia, kaip mokyti ir ko mokyti.

21 paveikslas. Kaip dažnai mokytojai atsižvelgia į mokinių pasiūlymus ko ir kaip mokyti (mokinių nuomonė)

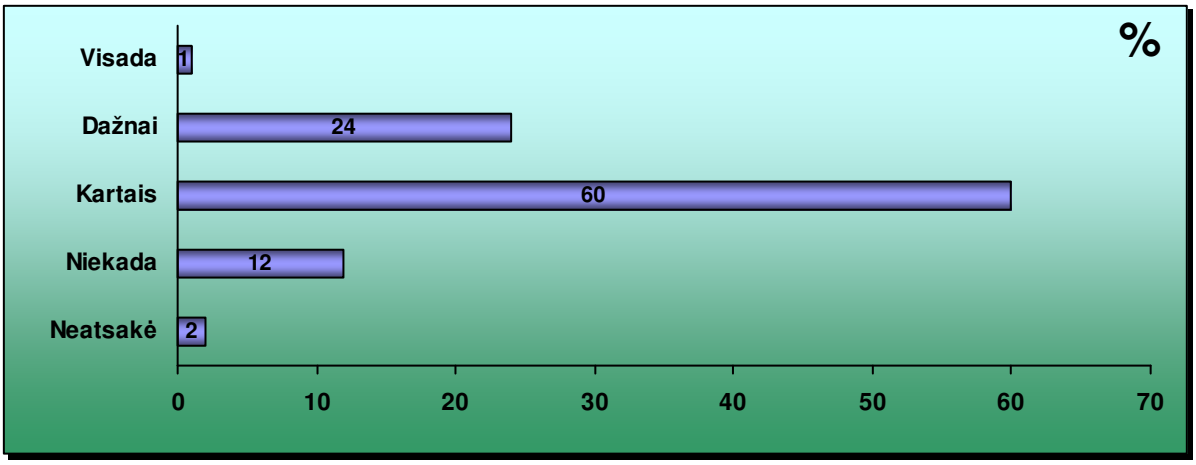

Analizuojant tyrimo rezultatus (žr. 22 pav.), nustatyta, kad dažniausiai tyrinėjamos konkrečios situacijos, sprendžiamos problemos lietuvių kalbos ir literatūros (40 proc.) ir istorijos (28 proc.) pamokose. Daugiau kaip dešimtadalis mokinių nurodė matematikos (17 proc.), užsienio kalbų (14 proc.) pamokas.

22 paveikslas. Dalykai, kurių pamokose dažniausiai tyrinėjamos konkrečios situacijos ir sprendžiamos problemos (mokinių nuomonė)

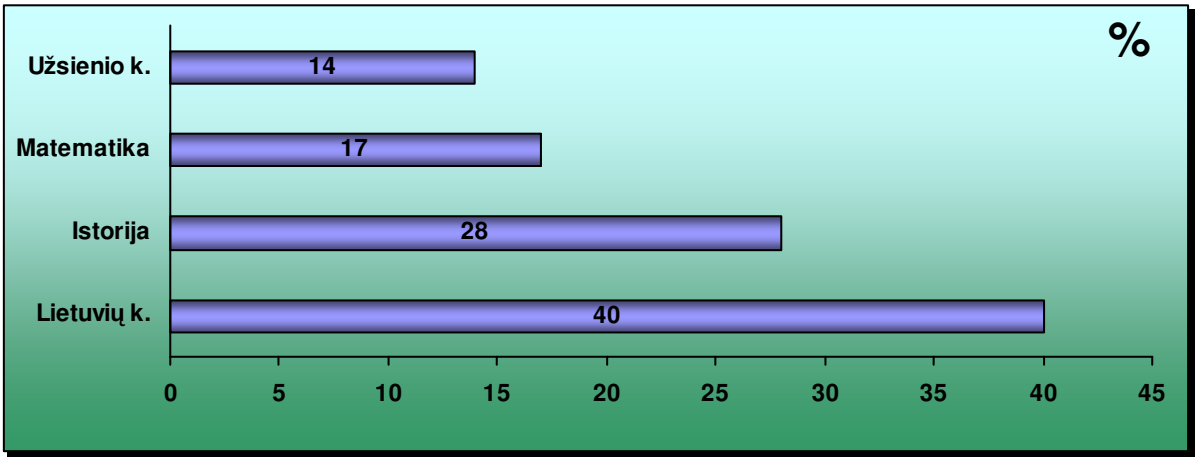

Neretai pamokose naudojami skaitymo ir rašymo metodai (žr. 23 pav.). Dauguma mokinių pažymėjo, kad palyginti dažnai pamokoje jie skaito tyliai arba pildo parengtus užduočių lapus. 42 proc. apklausos dalyvių nurodė, kad mažiausiai kartą per pamoką, 43 proc.

– kartą per savaitę skaito tyliai pamokoje. Dešimtadalis pildo parengtus užduočių lapus mažiausiai kartą per pamoką, 44 proc. – kartą per savaitę.

23 paveikslas. Mokinių taikomi skaitymo ir rašymo metodai (mokinių nuomonė)

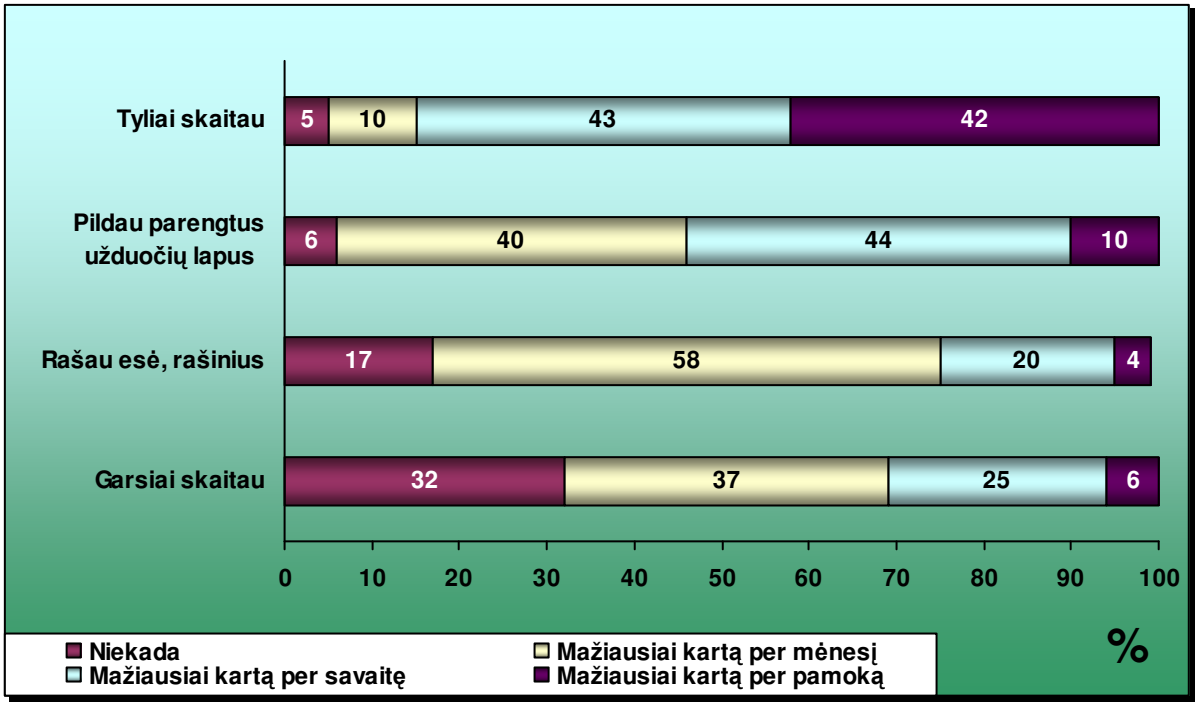

Daugiau kaip pusė mokinių mažiausiai kartą per mėnesį rašo rašinius arba esė, penktadalis – mažiausiai kartą per savaitę. Garsinis skaitymas pamokose vyresnėse klasėse yra naudojimas palyginti retai.

Siekiant ugdyti mokinių kritinį mąstymą, labai svarbūs jų pasiekimų vertinimui naudojami būdai ir metodai. Tyrimu siekta išsiaiškinti, kokias vertinimo formas ir metodus taiko mokytojai, vertindami mokinių pasiekimus (žr. 24 pav.). Dažniausiai yra taikomas vertinimas raštu: testais arba parengtomis užduotimis (48 proc.). Kita dažnai naudojama mokinių pasiekimo vertinimo forma – vertinimas žodžiu, nurodant gerai–blogai ar teisingai–neteisingai atlikta užduotis. Daugiau kaip penktadalis mokinių nurodė, kad ši forma naudojama dažnai..

24 paveikslas. Pasiekimų vertinimo formos ir būdai (mokinių nuomonė)

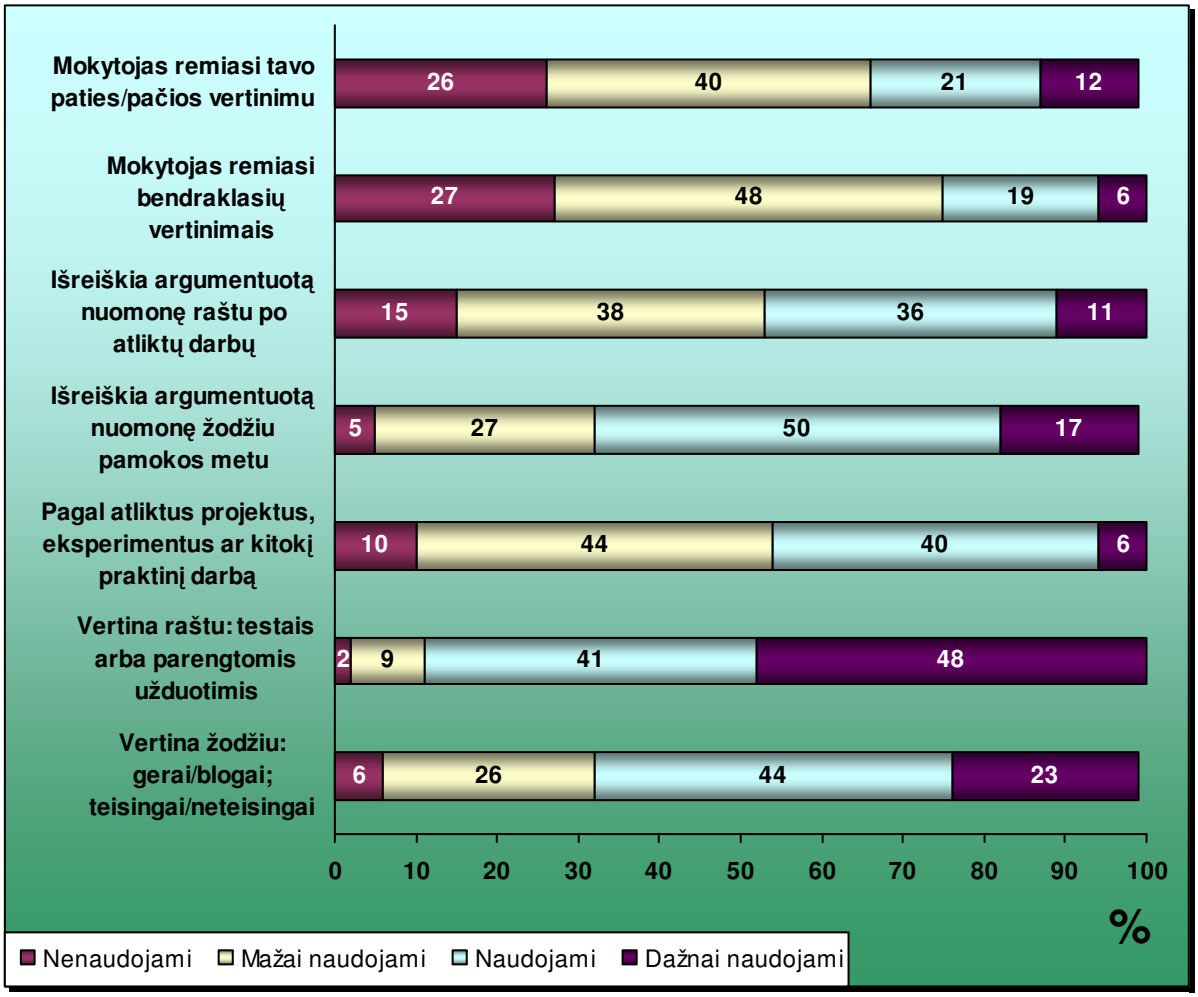

Kaip mažai naudojamas, nurodytas vertinimas atlikus projektą, eksperimentą ar kokį praktinį darbą (44 proc.). Vertindami mokytojai nesiremia (26 proc.) arba retai remiasi (40 proc.) mokinių savęs vertinimu. Dar mažiau dėmesio skiriama bendraklasių vertinimui: tai, kad mokytojai nesiremia bendraklasių vertinimu nurodė 27 proc., retai remiasi – 48 proc.

Ugdant kritinį mąstymą labai svarbus mokymo mokytis gebėjimų plėtojimas. Nustatyta, kad dažniausiai mokiniai skatinami analizuoti savo mokymąsi per lietuvių, matematikos, užsienio kalbų ir istorijos pamokas (žr. 25 pav.). Beveik pusės apklaustų mokinių teigimu, dažniausiai mokymasis yra analizuojamas lietuvių kalbos pamokose. Kad mokymasis analizuojamas matematikos pamokose nurodė – 29 proc., užsienio kalbų – 23 proc. mokinių.

Tyrimo duomenys rodo, kad mokytojų naudojami pasiekimų vertinimo būdai dar menkai skatina refleksyvų mąstymą, sudaro mažai galimybių vertinti ir įsivertinti savo pačių mokymąsi, analizuoti mokymosi procesą. Mokymosi analizė dažniausiai vyksta lietuvių kalbos ir literatūros, matematikos pamokose.

25 paveikslas. Dalykai, kurių pamokose dažniausiai analizuojamas mokymasis (mokinių nuomonė)

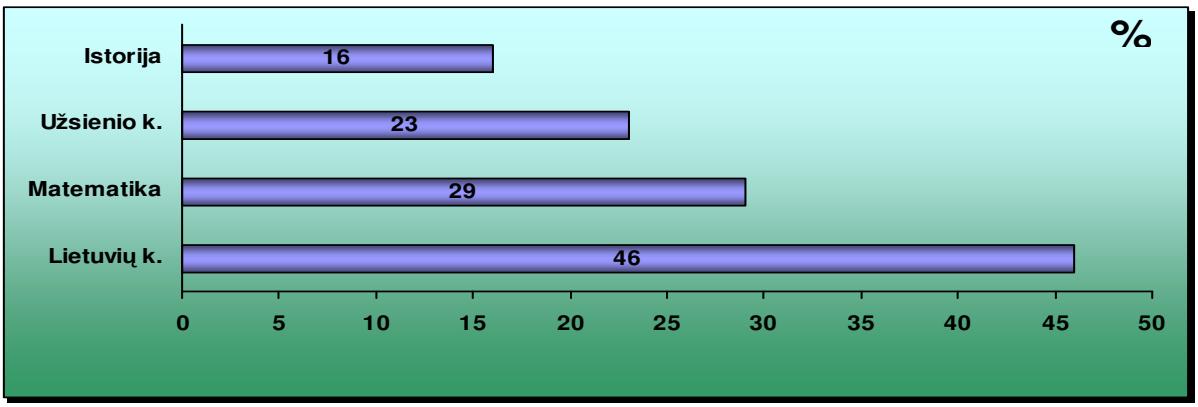

Domėtasi, kaip mokiniai vertina mokyklos paskirtį (žr. 26 pav.). Dauguma mokinių nurodė, kad mokykla parengia universitetui (aukštajai mokyklai): visiškai sutinka – 61 proc., šiek tiek nesutinka – 9 proc. apklaustųjų. Kita ne mažiau svarbi, mokinių požiūriu, mokyklos paskirtis – rengti ateities darbams.

26 paveikslas. Priežastys, skatinančios lankyti mokyklą (mokinių nuomone)

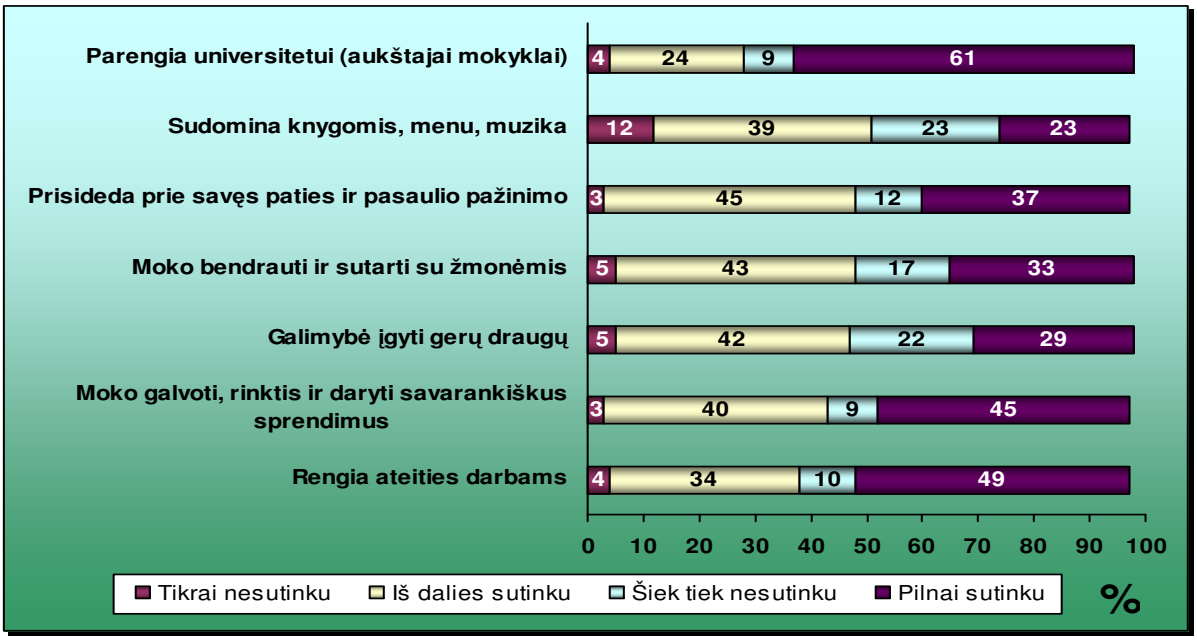

Su šiuo teiginiu visiškai sutiko beveik pusė respondentų, dešimtadalis šiek tiek nesutiko. Su tuo, kad mokykla sudomina knygomis, menu ir muzika visiškai sutiko 23 proc., toks pats skaičius šiek tiek nesutiko. Apie trečdalis mokinių sutinka, kad mokykla moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis, prisideda prie savęs paties ir pasaulio pažinimo.

Taigi, mokyklą mokiniai vertina kaip galimybę pasirengti aukštajai mokyklai ir ateities darbams.

Dalinės išvados:

Mokytojai mažai dėmesio skiria galimybių naudotis įvairiais informacijos šaltiniais skatinimui ir prielaidų ugdyti kritinio mąstymo gebėjimus sudarymui, todėl mokiniai mano, kad namų darbams atlikti visiškai pakanka pamokoje ir vadovėlyje pateiktos medžiagos.

Mokinių požiūriu, mokytojai retai padeda jiems atlikti projektinius darbus, eksperimentus ir kitus tyrinėjimus. Nors diskusijos pamokoje yra naudojamos palyginti dažnai, tačiau vadovavimo iniciatyva dažniausiai priklauso mokytojui.

Pamokose naudojamas darbas mažose grupėse, skiriamas individualus darbas, mokytojai demonstruoja ir iliustruoja, atliekami bandymai, tačiau vyrauja mokytojo pasakojimas.

Problemų sprendimo, kūrybinės veiklos, tyrinėjimų įgūdžių ugdymui mokytojai palyginti retai pamokose naudoja įvairius metodus ir veiklas, įgalinančius tyrinėti, eksperimentuoti, ieškoti problemų sprendimų ir savarankiškai jas spręsti.

Nors planuodami pamokas, numatydami pamokos rezultatus, mokytojai drauge su mokiniais sprendžia, kaip mokyti ir ko mokyti, mokiniai nėra linkę rodyti iniciatyvos, teikiant pasiūlymus, kaip organizuoti mokymą pamokoje.

Dažniausiai lietuvių kalbos ir literatūros bei matematikos pamokose sudaromos prielaidos kritinio mąstymo ugdymui: mokiniai yra skatinami naudotis įvairiais šaltiniais, ruošiantis pamokoms, mokomi diskutuoti ir kelti klausimus, spręsti konkrečias problemas ir analizuoti savo mokymąsi. Šiek tiek rečiau tai skatinama užsienio kalbų, istorijos ir geografijos pamokose.

Dažniausiai yra taikomas pasiekimų vertinimas raštu ir žodžiu, Mažai naudojamas praktinių darbų vertinimas. Mokytojų naudojami pasiekimų vertinimo būdai menkai skatina refleksyvų mąstymą ir sudaro mažai galimybių vertinti ir įsivertinti savo pačių mokymąsi, analizuoti mokymosi procesą.

Mokyklą, mokinių manymu, verta lankyti, nes ji parengia aukštajai mokyklai ir ateities darbams, prisideda prie savęs paties ir pasaulio pažinimo.

3.4. Mokytojų ir mokinių nuomonių palyginimas

Lygintas mokytojų ir mokinių požiūris į tam tikrus kritinio mąstymo ugdymo galimybių raišką atspindinčius elementus. Nustatyta, kad mokiniai (60 proc.) dažniau nei

mokytojai (36 proc.) teigia, kad pamokoje mokytojas pasakoja, diktuoja, o mokiniai klauso (27 pav.). Mokytojai žymiai dažniau nurodė, kad demonstruoja, iliustruoja, naudoja bandymus. Taip pažymėjo 35 proc. mokytojų ir tik 7 proc. mokinių. Gerokai rečiau nei mokytojai, mokiniai nurodo, kad mokytojai padeda mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus, kitus tyrinėjimo darbus, organizuoja darbą mažose grupėse, mažiau kalba ir klausosi klasės diskusijų.

27 paveikslas. Veiklos organizavimas pamokoje, mokinių (N=419) ir mokytojų nuomonės (N=185)

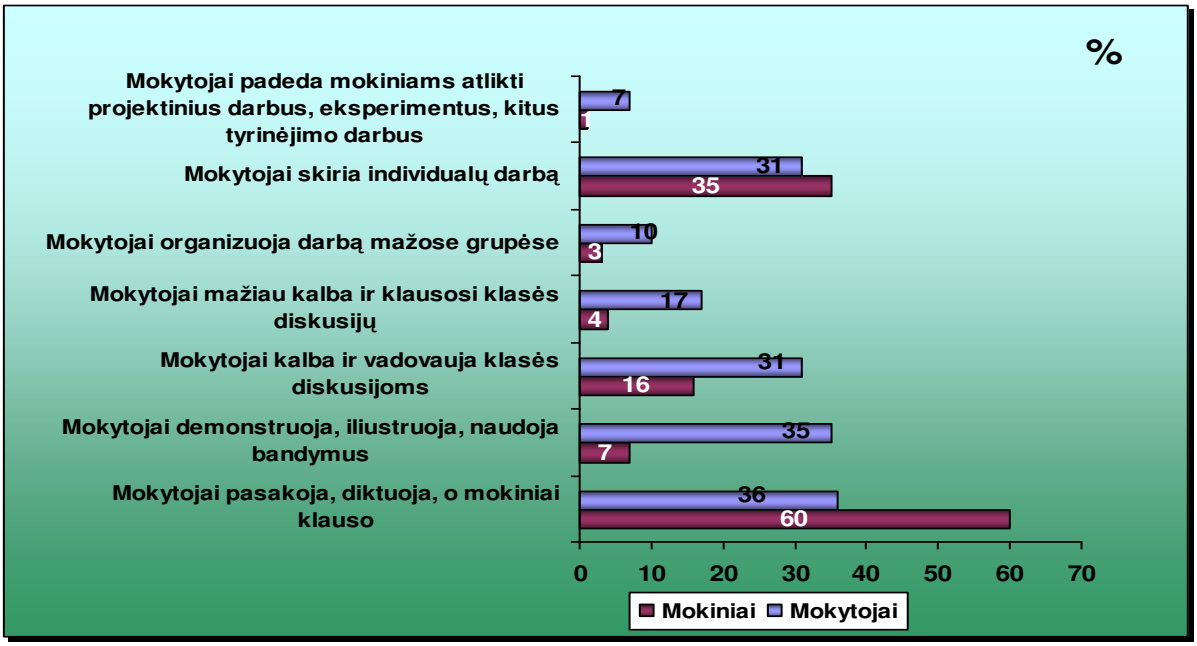

Mokiniai dažniau (60 proc.) nei mokytojai (36 proc.) pažymi, kad pamokoje mokytojai pasakoja, diktuoja, o mokiniai klauso. Taip pat mokiniai šiek tiek dažniau nurodė, kad mokytojai skiria individualų darbą pamokoje.

Mokytojų ir mokinių nuomonės taip pat išsiskiria, vertinant veiklos pamokoje organizavimo būdus (žr. 28 pav.). Mokytojai gerokai dažniau nurodo, kad pamokose mokiniai kelia klausimus, abejoja, ieško pagrindimo atsakymams, idėjoms, sprendžia problemas ieškodami geriausio sprendimo. Tuo tarpu mokiniai dažniau (63 proc.) nei mokytojai (28 proc.) pažymi, kad jie klausosi mokytojo pasakojimo. Dažniau nei mokytojai, mokiniai nurodė, kad pamokų metu jie tyliai skaito, diskutuoja su savo suolo draugu.

28 paveikslas. Veiklos organizavimas pamokoje, mokinių (N=419) ir mokytojų nuomonės (N=185)

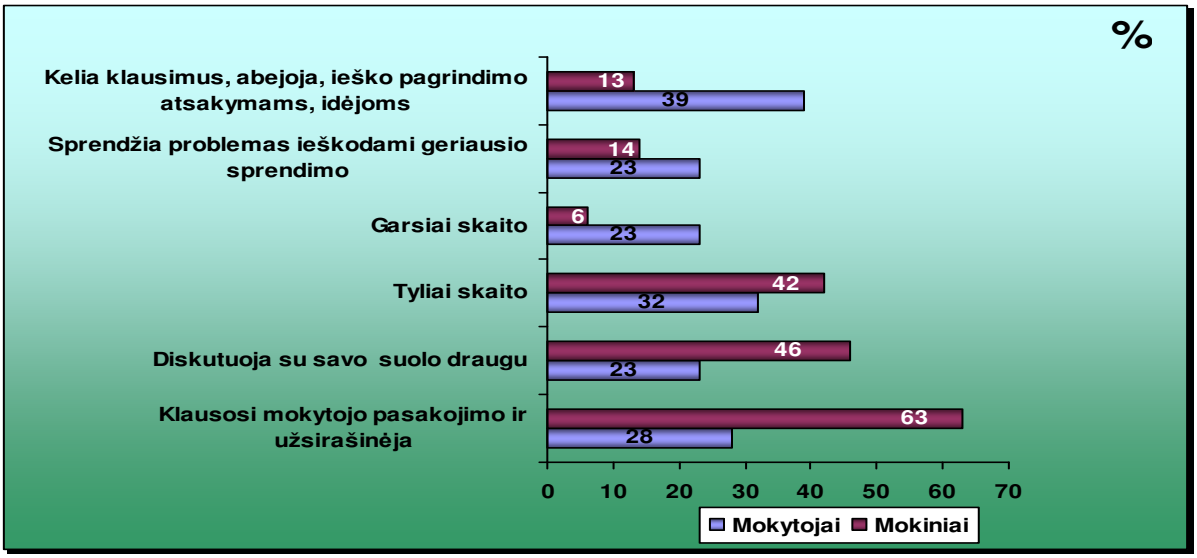

Lygintas mokytojų ir mokinių požiūris į taikomus pasiekimų vertinimo būdus (žr. 29 pav.). Mokytojai (45 proc.) dažniau nei mokiniai (17 proc.) nurodo, kad vertindami jie išreiškia argumentuotą nuomonę žodžiu pamokos metu. Taip pat mokytojai dažniau (25 proc.) nei mokiniai (11 proc.) pažymi, kad išreiškia argumentuotą nuomonę raštu po atliktų darbų. Skirtingai vertinamas ir mokytojų žodžiu išsakomas vertinimas: mokytojai šią vertinimo formą pažymėjo dažniau nei mokiniai.

29 paveikslas. Mokinių pasiekimų vertinimas, mokinių (N=419) ir mokytojų nuomonės (N=185)

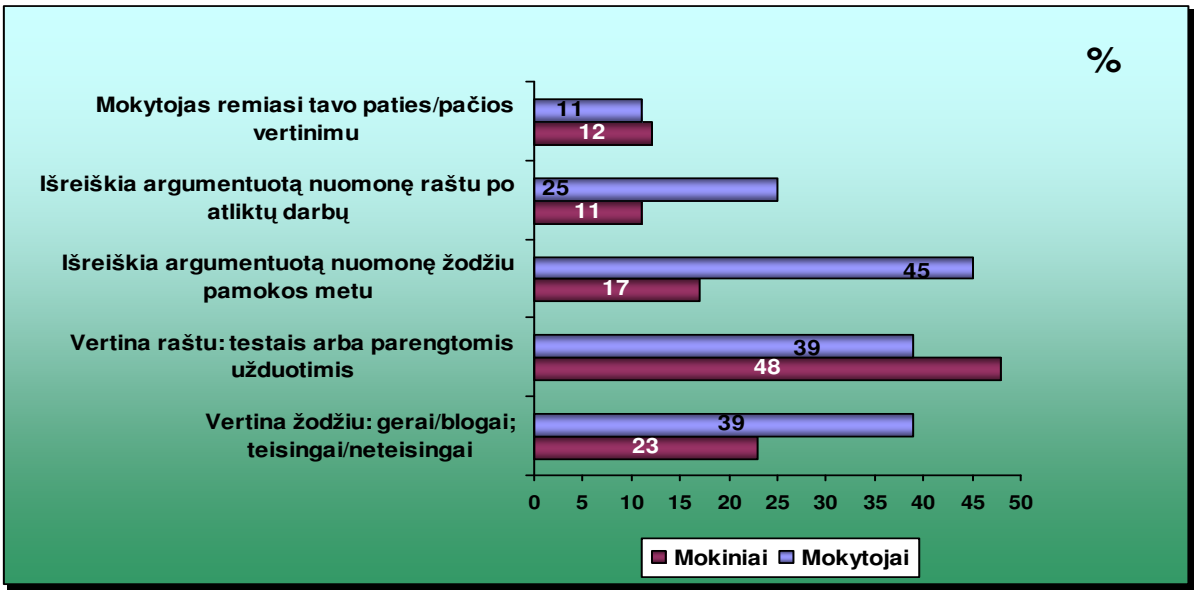

Mokiniai (48 proc.) dažniau nei mokytojai (39 proc.) išskiria vertinimą raštu: atliekant testus ar parengtas užduotis.

Dalinės išvados:

Mokytojai dažniau nurodo, kad pamokose mokiniai kelia klausimus, abejoja, ieško pagrindimo atsakymams, idėjoms, sprendžia problemas ieškodami geriausio sprendimo. Mokiniai dažniau nei mokytojai teigia, kad pamokoje mokytojas pasakoja, diktuoja, o mokiniai klauso.

Mokytojai žymiai dažniau nurodė, kad demonstruoja, iliustruoja, naudoja bandymus, padeda mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus, kitus tyrinėjimo darbus, organizuoja darbą mažose grupėse, mažiau kalba ir klausosi klasės diskusijų.

IŠVADOS

Prielaidos kritinio mąstymo ugdymui yra sudaromos, tačiau mokykla tik iš dalies pajėgi ugdyti kritinį mąstymą. Mokiniai, ruošiantis pamokoms, yra skatinami naudotis įvairiais šaltiniais, mokomi diskutuoti ir kelti klausimus, spręsti konkrečias problemas ir analizuoti savo mokymąsi lietuvių kalbos ir literatūros ir matematikos pamokose. Mokyklos pajėgumą ugdyti kritiškai mąstančius žmones didina kritiškai mąstantys mokytojai, mokinių, mokytojų ir tėvų mokymasis bendradarbiaujant.

Pagrindiniai faktoriai, lemiantys sėkmingą gebėjimų ugdymą mokykloje yra mokytojas, mokyklos vadovas ir visa bendruomenė. Mokytojo vaidmeniui ir funkcijoms skiriamas išskirtinė svarba, nes realios galimybės priklauso nuo konkrečios mokyklos ir joje dirbančių mokytojų pasirengimo ir požiūrio.

Nors mokytojai turi žinių apie kritinio mąstymo ugdymą, metodus, tačiau dėl įvairių priežasčių (inercija, nepasitikėjimas savo jėgomis, netikėjimas, kad tai svarbu, kolegų paramos nebuvimas ir pan.) netaiko arba retai taiko tai praktikoje. Poveikio paradigma paremtos mokymo tradicijos, vertinimo, orientuoto į teisingą atsakymą ir traktuojamo kaip atlygis, supratimas trukdo mokytojams suvokti kaitos esmę ir keisti savo mąstymą bei darbo stilių.

Rengdamiesi ir planuodami pamoką mokytojai įvertina individualias besimokančiųjų savybes ir poreikius bei galimybes, fizinę ir psichologinę aplinką, tačiau mažai dėmesio skiria gerosios patirties su kolegomis pasidalijimui, ugdymo proceso organizavimo aptarimui, nepakankamai naudojasi informacinių technologijų teikiamomis galimybėmis. Mokiniai nepakankamai skatinami naudotis įvairiais informacijos šaltiniais, mano, kad namų darbams atlikti visiškai pakanka pamokoje ir vadovėlyje pateiktos medžiagos

Vadovėliai nėra pagrindinis informacijos šaltinis ir tik iš dalies pritaikyti mokymui, orientuotam į gebėjimų ugdymą. Stokojama vadovėlių autorių, kurie būtų giliai susipažinę su šiuolaikine didaktika ir gebėtų pritaikyti jos principus rengiant mokymo ir mokymosi priemones). Atnaujintos bendrosios programos duoda bendrąją kryptį, bet kiek tas dokumentas bus gyvas mokyklose, priklausys nuo mokytojo kompetencijos ugdyti mokinių gebėjimus.

Pamokoje vyrauja į aktyvią mokytojo veiklą orientuoti mokymo metodai, kuomet mokytojas yra pagrindinis informacijos šaltinis – kalba, demonstruoja ir iliustruoja. Į aktyvų mokinių mokymąsi orientuotus metodus (darbas mažose grupėse, projektinė veikla, tyrimai) mokytojai taiko palyginti retai. Veiklos organizavimo būdai, įgalinantys problemų sprendimo, kritinio mąstymo gebėjimų ugdymą naudojami pamokose palyginti retai. Siekiant ugdyti

kritinio mąstymo gebėjimus, kelti klausimus ir pagrįsti atsakymus, ieškoti argumentų idėjoms mokiniai turėtų būti skatinami kiekvienoje pamokoje.

Dažniausiai yra taikomas pasiekimų vertinimas raštu ir žodžiu, retai taikomas praktinių darbų vertinimas, mokinių savęs ir kitų mokinių vertinimo integravimas į pasiekimų vertinimą. Mokytojų naudojami pasiekimų vertinimo būdai menkai skatina refleksyvų mąstymą ir sudaro galimybes vertinti ir įsivertinti savo pačių mokymąsi, analizuoti mokymosi procesą.

Mokykla prisideda prie mokinio savęs paties ir pasaulio pažinimo, moko galvoti, rinktis ir daryti savarankiškus sprendimus, moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis, rengia ateities darbams, parengia aukštajai mokyklai. Mokytojų ir mokinių nuomonės skiriasi vertinant mokytojo ir mokinių aktyvumą pamokose, naudojamas pasiekimų vertinimo formas. Mokytojų požiūriu pamokoje organizuojama mokinius aktyvinanti veikla, mokinių – aktyviai veikia mokytojas.

P R I E D A I

Priedas Nr. 1

KLAUSIMAI EKSPERTAMS

Mieli respondentai,
ši apklausa atliekama vykdant Atviros visuomenės instituto fondo finansuojamą tyrimą „**Kritinio mąstymo ugdymo principų integracija Lietuvos bendrojo lavinimo ugdymo sistemoje“.** Tyrimo tikslas **–** išanalizuoti kritinio mąstymo principų raišką švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose ir ištirti kritinį mąstymą skatinančių metodų panaudojimo ugdymo procese prielaidas. Tyrimo rezultatai sudarys galimybę peržiūrėti kritinio mastymo ugdymo programos įgyvendinimo Lietuvoje strategiją bei taktiką, užtikrinat sėkmingą tolesnę jos plėtotę.

1. Kokius būtiniausius gebėjimus įvardytumėte kiekvienam asmeniui, siekiančiam sėkmės asmeniniame ir profesiniame gyvenime? Kodėl taip manote?

2. Kaip vertinate mokyklos galimybes ugdyti Jūsų įvardytus gebėjimus?

3. Kokiomis priemonėmis ir kokiu būdu mokykla turėtų ugdyti Jūsų įvardytus gebėjimus?

4. Kaip manote, su kokiomis problemomis susiduria mokykla, siekdama ugdyti Jūsų įvardytus gebėjimus?

5. Kokį dėmesį ir kaip šių gebėjimų ugdymui skiriate Jūs, kaip švietimo politikas, atsakingas už ugdymo turinį?

6. Kaip vertinate, ar dabartiniai vadovėliai ir kitos mokymo priemonės pritaikyti šių gebėjimų ugdymui? Kodėl taip manote?

7. Kaip manote, kokios ugdymo priemonės būtų reikalingos šiems gebėjimams ugdyti?

8. Kaip šių gebėjimų ugdymui gali pasitarnauti atnaujintos bendrosios programos?

9. Bendrosiose programose ir išsilavinimo standartuose nurodoma, kad pagrindiniai ugdymo uždaviniai – ugdyti moksleivių gebėjimą kritiškai mąstyti ir spręsti problemas. Dokumente akcentuojama, kad viena iš pagrindinių ir sėkmę mokymosi procese užtikrinančių kompetencijų yra mokinių gebėjimas kritiškai mąstyti. Kaip manote, ar šiuolaikinė mokykla pajėgi ugdyti gebančius kritiškai mąstyti? Prašome pagrįsti savo nuomonę.

10. 2009–2011 metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendruosiuose ugdymo planuose pažymėta, kad organizuojant ugdymo sričių dalykų mokymą, ypatingas dėmesys turi būti skirtas metodams, kurie skatintų konstruktyvų, kritinį ir kūrybinį mąstymą, atsakomybę už savo mokymąsi bei rezultatus.

    10.1.Kaip manote, kaip dažnai mokytojai pamokose taiko metodus, skatinančius kritinį mąstymą?

    10.2. Kokią reikšmę kritinio mąstymo ugdymo sėkmei turi mokytojo gebėjimas pagrįstai taikyti šiuos metodus?

Priedas Nr. 2

KLAUSIMYNAS MOKYTOJAMS

Mieli respondentai,
ši apklausa atliekama vykdant Atviros visuomenės instituto fondo finansuojamą tyrimą „**Kritinio mąstymo ugdymo principų integracija Lietuvos bendrojo lavinimo ugdymo sistemoje“.** Tyrimo tikslas **–** išanalizuoti kritinio mąstymo principų raišką švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose ir ištirti kritinį mąstymą skatinančių metodų panaudojimo ugdymo procese prielaidas. Tyrimo rezultatai sudarys galimybę peržiūrėti kritinio mastymo ugdymo programos įgyvendinimo Lietuvoje strategiją bei taktiką, užtikrinat sėkmingą tolesnę jos plėtotę.

1. Kaip ruošiatės pamokoms? Įvertinkite taikomų planavimo ir pasirengimo metodų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių

Metodai	Niekada	Kartais	Dažnai	Visada
Naudojuosi anksčiau parengtais konspektais ir pamokų planais	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Peržvelgiu būsimos pamokos medžiagą vadovėlyje, skaitiniuose, pratybose	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Rengiuosi peržvelgdamas(-a) praėjusios pamokos medžiagą ir įvertindamas(-a) ankstesnį mokinių darbą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Ieškau informacijos įvairiuose šaltiniuose ir rengiu pamokos planą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Ieškau informacijos įvairiuose šaltiniuose ir rengiu pamokos planą bei padalomąją medžiagą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Naudojuosi kompiuterinėmis programomis ir internetu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Įvertinu klasės pasirengimą ir individualius gebėjimus bei pasiekimus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Įvertinu fizinę klasės aplinką	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Įvertinu psichologinę klasės aplinką	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Įvertinu mokinių pageidavimus ir siūlymus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Skiriu užduotis mokiniams pamokai pasirengti ir planuoju ją moderuoti	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Tariuosi su kolegomis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Pamoką rengiu drauge su kolegomis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

2. Kaip organizuojate veiklą pamokose? Įvertinkite taikomų veiklos modelių dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Veiklos modeliai	Niekada	Mažiausiai kartą per mėnesį	Mažiausiai kartą per savaitę	Mažiausiai kartą per pamoką/ tam tikrą pamokos dalį ar visą pamoką
Pasakojate, dėstote, diktuojate visai klasei	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Demonstruojate, iliustruojate, naudojate bandymus, remiatės praktiniais pavyzdžiais	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Kalbate patys ir vadovaujate klasės diskusijoms	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Mažiau kalbate ir klausotės klasės diskusijų	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Organizuojate darbą mažose grupėse	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Skiriate individualų darbą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Padedate mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus, kitus tyrinėjimo darbus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

3. Kaip mokiniai dirba pamokose? Įvertinkite jų taikomų veiklos modelių bei metodų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Veiklos modeliai bei metodai	**Niekada**	**Mažiausiai kartą per mėnesį**	**Mažiausiai kartą per savaitę**	**Mažiausiai kartą per pamoką/ tam tikrą pamokos dalį ar visą pamoką**
Klausosi mokytojo pasakojimo ir užsirašinėja	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Diskutuoja su savo suolo draugu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Dalyvauja grupinėse diskusijose	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Eksperimentuoja, tyrinėja, atlieka bandymus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Tyliai skaito	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Garsiai skaito	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Rašo esė, rašinius	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Siūlo idėjas pamokoms pravesti	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Kuria ir atlieka projektinius darbus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Rengia prezentacijas ir pristato visai klasei	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Pildo parengtus užduočių lapus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Sprendžia problemas ieškodami geriausio sprendimo	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Kelia klausimus, abejoja, ieško pagrindimo atsakymams, idėjoms	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Atlieka testus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Problemų sprendimams naudoja praktinius veiklos modelius	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

4. Kaip vertinate mokinių pasiekimus? Įvertinkite taikomų vertinimo metodų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Vertinimo metodai	**Nenaudojami**	**Mažai naudojami**	**Naudojami**	**Dažnai naudojami**
Vertinu žodžiu: „gerai/blogai“; teisingai/neteisingai“	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Vertinu raštu: testais arba parengtomis užduotimis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Pagal atliktus projektus, eksperimentus ar kitokį praktinį darbą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Išreiškiu argumentuotą nuomonę žodžiu pamokos metu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Išreiškiu argumentuotą nuomonę raštu po atliktų darbų	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Remiuosi kitų mokinių vertinimais (mokinys vertina mokinį)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

Remiuosi įsivertinimu (mokinys vertina pats save)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

5. Žemiau išvardintos priežastys, dėl kurių manoma yra verta lankyti mokykla. Kaip Jūs manote, kokios svarbos yra kiekviena iš jų? Įvertinkite kiekvieną, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Priežastis	**Tikrai nesutinku**	**Šiek tiek nesutinku**	**Iš dalies sutinku**	**Pilnai sutinku**
Rengia ateities darbams	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Moko galvoti, rinktis ir daryti savarankiškus sprendimus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Galimybė įgyti gerų draugų	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Prisideda prie savęs paties ir pasaulio pažinimo	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Sudomina knygomis, menu, muzika	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Parengia universitetui (aukštajai mokyklai)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

6. Informacija apie mokytoją

Jūsų amžius ☐ metų (metai)

Jūsų pedagoginis stažas ☐ metų (metai)

Jūsų dėstomas dalykas ☐

Kuriose klasėse dirbate *(pažymėkite skaičiais)* ☐

Ar esate dalyvavęs/dalyvavusi Kritinio mąstymo ugdymo skaitant ir rašant (KMUSR) kvalifikacijos tobulinimo seminaruose ir kada (*įrašykite metus)* ☐

Priedas Nr. 3

KLAUSIMYNAS MOKINIAMS

Mieli respondentai,
ši apklausa atliekama vykdant Atviros visuomenės instituto fondo finansuojamą tyrimą „**Kritinio mąstymo ugdymo principų integracija Lietuvos bendrojo lavinimo ugdymo sistemoje“**. Tyrimo tikslas **–** išanalizuoti kritinio mąstymo principų raišką švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose ir ištirti kritinį mąstymą skatinančių metodų panaudojimo ugdymo procese prielaidas. Tyrimo rezultatai padės tobulinti kritinio mąstymo programą Lietuvoje.

1a. Kaip ruošiatės pamokoms? Įvertinkite taikomų pasirengimo metodų/veiklų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Metodai	**Niekada**	**Kartais**	**Dažnai**	**Visada**
Namų darbų rengimui informacija dažniausiai yra vadovėlyje, todėl papildomos literatūros nereikia	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai rekomenduoja naudotis bibliotekoje esančiais informacijos šaltiniais, tačiau namų darbams atlikti visiškai pakanka pamokoje ir vadovėlyje pateiktos medžiagos	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai skatina mokymąsi iš įvairių informacijos šaltinių; atsiskaitant per pamokas vyksta diskusijos iš savarankiškai perskaitytos literatūros	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai reikalauja skaityti papildomą literatūrą bibliotekoje, dalį namų darbų užduočių pateikia iš savarankiškai perskaitytų informacijos šaltinių	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai skatina naudotis kompiuterinėmis programomis, internetu rengiantis pamokoms	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai skatina darbą grupėse ir skiria bendrų užduočių pasirengti pamokai	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

1b. Parašykite kokių dalykų pamokoms ruošiantis daugiausiai naudojatės įvairiais šaltinais ir juos aptariate pamokoje:

2a. Kaip mokytojai organizuoja veiklą pamokose? Įvertinkite taikomų veiklos modelių dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Veiklos modeliai	**Niekada**	**Mažiausiai kartą per mėnesį**	**Mažiausiai kartą per savaitę**	**Mažiausiai kartą per pamoką/ tam tikrą pamokos dalį ar visą pamoką**
Mokytojai pasakoja, diktuoja, o mokiniai klauso	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai demonstruoja, iliustruoja, naudoja bandymus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai kalba ir vadovauja klasės diskusijoms	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai mažiau kalba ir	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

klausosi klasės diskusijų				
Mokytojai organizuoja darbą mažose grupėse	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai skiria individualų darbą	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojai padeda mokiniams atlikti projektinius darbus, eksperimentus, kitus tyrinėjimo darbus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

2b. Parašykite per kokių dalykų pamokas dažniausiai keliate klausimus, diskutuojate, naudojatės įvairiais šaltinais ieškodami atsakymų į klausimus:

3a. Kaip dirbate pamokose? Įvertinkite savo pačių taikomų veiklos modelių bei metodų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Veiklos modeliai bei metodai	**Niekada**	**Mažiausiai kartą per mėnesį**	**Mažiausiai kartą per savaitę**	**Mažiausiai kartą per pamoką/ tam tikrą pamokos dalį ar visą pamoką**
Klausausi mokytojo pasakojimo ir užsirašinėju	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Diskutuoju su savo suolo draugu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Dalyvauju grupinėse diskusijos	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Eksperimentuoju, tyrinėju, atlieku bandymus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Tyliai skaitau	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Garsiai skaitau	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Rašau esė, rašinius	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Siūlau idėjas pamokoms pravesti	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Kuriu ir atlieku projektinius darbus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Rengiu prezentacijas ir pristatau visai klasei	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Pildau parengtus užduočių lapus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Sprendžiu problemas ieškodamas geriausio sprendimo	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Problemų sprendimams naudoju praktinius veiklos modelius	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Atlieku testus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Keliu klausimus, abejoju, ieškau pagrindimo atsakymams, idėjoms	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

3b. Parašykite per kokių dalykų pamokas dažniausiai tyrinėjate konkrečias situacijas ir sprendžiate problemas:

4a. Kaip mokytojai vertina jūsų pasiekimus? Įvertinkite taikomų vertinimo metodų dažnį, pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Vertinimo metodai	**Nenaudojami**	**Mažai naudojami**	**Naudojami**	**Dažnai naudojami**
Vertina žodžiu: „gerai/blogai“; teisingai/neteisingai“	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Vertina raštu: testais arba parengtomis užduotimis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Pagal atliktus projektus, eksperimentus ar kitokį praktinį	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

darbą				
Išreiškia argumentuotą nuomonę žodžiu pamokos metu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Išreiškia argumentuotą nuomonę raštu po atliktų darbų	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojas remiasi bendraklasių vertinimais	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Mokytojas remiasi tavo paties/pačios vertinimu	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

4b. Parašykite per kokių dalykų pamokas dažniausiai analizuojate savo pačių mokymąsi:

5. Kaip dažnai mokytojai atsižvelgia į mokinių pasiūlymus ko ir kaip mokyti? (t.y. temos/turinio ir mokymo formos/metodo alternatyvos). Prašome pažymėti tik vieną variantą:

Niekada ☐ **Kartais** ☐ **Dažnai** ☐ **Visada** ☐

6. Žemiau išvardintos priežastys, dėl kurių manoma yra verta lankyti mokykla. Kaip manote, kokios svarbos yra kiekviena iš jų? Įvertinkite kiekvieną pažymėdami pasirinktą skaičių. Kiekvienoje eilutėje galite pažymėti tik vieną skaičių:

Priežastis	**Tikrai nesutinku**	**Šiek tiek nesutinku**	**Iš dalies sutinku**	**Pilnai sutinku**
Rengia ateities darbams	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Moko galvoti, rinktis ir daryti savarankiškus sprendimus	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Galimybė įgyti gerų draugų	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Moko bendrauti ir sutarti su žmonėmis	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Prisideda prie savęs paties ir pasaulio pažinimo	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Sudomina knygomis, menu, muzika	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐
Parengia universitetui (aukštajai mokyklai)	1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐

7. Informacija apie mokinį/mokinę

7.1. Aš esu berniukas/vaikinas: ☐
7.2. Aš esu mergaitė/mergina: ☐
7.3. Mokausi (pažymėk tinkamą atsakymą) 9 ☐, 10 ☐, 11 ☐, 12 ☐ klasėje.